

AVIOERON LIITÄNNÄISVAATIMUKSET JA NIIDEN KÄSITTELY KÄRÄJÄOIKEUDESSA

Tytti Hietanen

Opinnäytetyö
Toukokuu 2012
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellisen asiantuntijuuden
suuntautumisvaihtoehto
Tampereen Ammattikorkeakoulu

TAMPEREEN AMMATTIKORKEAKOULU
Tampere University of Applied Sciences

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellisen asiantuntijuuden suuntautumisvaihtoehto

HIETANEN, TYTTI:

Avioeron liitännäisvaatimukset ja niiden käsittely kärjäoikeudessa

Opinnäytetyö 61 sivua
Toukokuu 2012

Avioerojen määrä on Suomessa vuosittain yli 13 000. Avioerojen yleisyydestä huolimatta avioeron liitännäisvaatimusten käsite ja sisältö jää monelle epäselväksi. Opinnäytetyön tavoitteena oli parantaa ihmisten liitännäisvaatimusasioiden tuntemusta. Opinnäytetyössä tarkasteltiin erityyppisten liitännäisvaatimusten sisältöä ja niiden käsittelyn kulkua Suomen kärjäoikeuksissa. Opinnäytetyön tarkoituksena oli laatia avioeron liitännäisvaatimuksista ja niiden kärjäoikeuskäsittelystä tiivis mutta samalla suhteellisen kattava tietopaketti yksiin kansiin. Työn tarkoituksena oli, että siitä hyötyvät sekä opiskelijat että esimerkiksi avioeroprosessissa olevat tai sitä harkitsevat henkilöt. Opinnäytetyön tuli vastata kysymyksiin liitännäisvaatimusten käsitteestä, sen sisällöstä ja oikeuskäsittelyn vaiheista.

Avioeron liitännäisvaatimukset voivat kohdistua puolisoiden välisiin varallisuussuhteisiin tai toisaalta lapsiin liittyviin asioihin. Liitännäisvaatimuksista yleisimpiä ovat lapsiin, erityisesti huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät vaatimukset. Liitännäisvaatimusasiat tulevat kärjäoikeudessa vireille pääsääntöisesti hakemusasioina. Liitännäisvaatimukset voidaan käsitellä kirjallisesti niiden ollessa riidattomia, mutta riitaiset asiat etenevät suulliseen istuntokäsittelyyn. Riitaisistakin liitännäisvaatimusasioista suuri osa ratkaistaan jo asian valmisteluvaiheessa, ja pääkäsittelyvaiheeseen edetään suhteellisen harvoin.

Avioeron liitännäisvaatimusasiat ja erityisesti lapsia koskevat riidat asettavat niitä ratkaiseville tuomareille omantyyppiset haasteensa. Liitännäisvaatimusasioita käsittelevien tuomareiden ammattitaidossa korostuvat asioiden luonteesta johtuen muun muassa erinomaiset sosiaaliset taidot. Nämä taidot ovat suuressa roolissa esimerkiksi oikeudenkäynnille vaihtoehtoisessa menettelyssä, eli tuomioistuinsovittelussa. Siinä sovinnolliseen ratkaisuun pyritään vapaamuotoisessa käsittelyssä tuomarin toimiessa sovittelijana. Yhtenä tulevaisuuden tavoitteena voidaan nähdä se, että tuomioistuinsovittelua olisi mahdollista hyödyntää ja sen asemaa menettelytapana tulisi korostaa erityisesti lapsiin liittyvissä asioissa nykyistä enemmän.

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree programme in Business Administration
Option of Legal Expertise

HIETANEN, TYTTI:

Secondary Claims for Divorce and Their Court Proceedings in District Court

Bachelor's thesis 61 pages

May 2012

The annual number of divorce cases in Finland is approximately 13 000. Despite their frequency, the concept of secondary claims for divorce is somewhat unclear to many people. The purpose of the thesis was to improve people's knowledge of the secondary claims. The thesis reviewed the contents of different types of secondary claims for divorce and their court proceedings in district court. The objective of the thesis was to write out a compact but at the same time a relatively comprehensive information package about secondary claims for divorce and their court proceedings. The thesis was designed to serve not only students, but also the people who are considering or already have a divorce process in progress. The thesis was supposed to answer questions about the concept, the contents and the handling phases of secondary claims.

There are two kinds of secondary claims for divorce. They can either be related to the financial relations of the spouses or they can be focused on the children's matters. Most commonly presented claims are focused specifically on the child custody and visitation rights. Undisputed secondary claims cases can be processed simply in writing, but disputed cases are handled in court hearings. Many of the disputed cases are already settled during the court's preparation phase before the main hearing.

Secondary claims cases and particularly the ones that handle children's matters are challenging to court judges. In such cases the judge has to have for example excellent social skills. Those skills act an important role in court mediation. The spouses are able to choose this alternative procedure over the actual court proceedings. Court mediation is a special procedure, in which a court judge acts as a mediator in an informal process and tries to find an understanding between the two parties. As a future goal, court mediation could be better exploited and underlined than today, especially in the cases that are focused on children's matters.

Key words: divorce, division, custody, court proceedings

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
2	AVIOEROPROSESSI SUOMESSA	8
	2.1 Avioero harkinta-ajan jälkeen	8
	2.2 Avioero ilman harkinta-aikaa	9
3	AVIOERON LIITÄNNÄISVAATIMUKSET	11
	3.1 Liitännäisvaatimusten kahtiajako	11
	3.2 Yhteiselämän lopettaminen	12
4	PUOLISOIDEN TALOUDELLISIIN SUHTEISIIN LIITTYVÄT VAATIMUKSET	14
	4.1 Avioliiton varallisuussuhteista	14
	4.2 Omaisuuden ositus	16
	4.2.1 Ositusperusteet ja ositettava omaisuus	16
	4.2.2 Ositusmenettely	17
	4.2.3 Sopimusositus ja toimitusositus	18
	4.3 Pesänjakajan määrääminen	18
	4.4 Puolison elatus	21
	4.4.1 Puolison elatuksen tarve ja elatussopimus	21
	4.4.2 Tuomioistuimen päätös elatusavusta	22
5	LAPSEEN KOHDISTUVAT VAATIMUKSET	24
	5.1 Lapsen huolto ja tapaamisoikeus	24
	5.1.1 Huollon sisältö ja määräytyminen	24
	5.1.2 Vanhempien sopimusvapaus	25
	5.1.3 Tuomioistuimen päätös	26
	5.1.4 Tapaamisoikeus käytännössä	29
	5.2 Lapsen asuminen	30
	5.2.1 Lapsen asumisjärjestelyistä päättäminen	30
	5.2.2 Erilaisia asumismalleja	30
	5.3 Lapsen elatus	31
	5.3.1 Lapsen oikeus elatukseen ja vanhempien elatusvastuu	31
	5.3.2 Oikeus elatusapuun	32
	5.3.3 Elatusavun vahvistaminen	33
	5.3.4 Elatusavun määrä ja maksaminen	35
	5.3.5 Elatusavun muuttaminen ja palauttaminen	37
6	LIITÄNNÄISVAATIMUSTEN KÄSITTELY KÄRÄJÄOIKEUDESSA	40
	6.1 Tuomioistuin käsittelyn yleisistä periaatteista liitännäisvaatimusasioissa	40

6.2 Liitännäisvaatimuskäsittelyjärjestys	42
6.3 Kirjallinen valmistelu ja käsittely	43
6.4 Suullinen istutokäsittely	44
6.4.1 Valmisteluistunto	44
6.4.2 Pääkäsittely	47
6.5 Tuomioistuinsovittelu	49
6.6 Liitännäisvaatimuskäsittelyn ominaispiirteitä ja haasteita.....	52
7 POHDINTA	55
LÄHTEET	59

LYHENTEET JA TERMIT

AL	avioliittolaki 13.6.1929/234
ElatusL	laki lapsen elatuksesta 5.9.1975/704
ETukiL	elatusukilaki 29.8.2008/580
HE	hallituksen esitys
HolhTL	laki holhoustoimesta 1.4.1999/442
HTL	laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361
IndeksiL	laki eräiden elatusapujen sitomisesta elinkustannuksiin 29.8.2008/583
KKO	korkein oikeus, korkeimman oikeuden päätös
OK	oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
PK	perintökaari 5.2.1965/40
PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
RPL	laki rekisteröidystä parisuhteesta 9.11.2001/950
TuomSovL	laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394
YTJulkL	laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomio- istuimissa 30.3.2007/370

1 JOHDANTO

Avioerot ovat nykyajan Suomessa arkipäivää. Tilastokeskuksen¹ mukaan vuonna 2011 solmittiin yli 28 000 avioliittoa ja samana vuonna avioerojen määrä oli yli 13 000. Avioeroon liittyvät säännökset ja käytänteet ovat erityisesti nykypäivänä tärkeä osa perheoikeuden alaa. Avioeroprosessin ja siihen liittyvien liitännäisvaatimusten sisällön sekä käräjäoikeuden liitännäisvaatimuksiin liittyvien käsittelykäytäntöjen tunteminen on jo avioerojen yleisyyden vuoksi tärkeää niin avioeroprosessia harkitseville tai sitä läpikäyville ihmisille, kuin myös oikeudellisten aineiden opiskelijoille.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on lisätä sekä maallikoiden että esimerkiksi oikeustradenomiopiskelijoiden tietämystä avioeron liitännäisvaatimuksista ja niiden käsittelystä käräjäoikeudessa. Opinnäytetyön tarkoitus on laatia tiivis mutta samalla suhteellisen kattava tietopaketti avioeron liitännäisvaatimuksista ja niiden käräjäoikeuskäsittelyn kulusta. Opinnäytetyö tarjoaa näin sekä teorian tietoa liitännäisvaatimuksista ja niiden sisällöstä, kuin myös käytännönläheisempää tietoa niiden käsittelyprosessista käräjäoikeudessa. Näistä tiedoista on opiskelijoille hyötyä erityisesti käräjäoikeudessa suoritettavaa harjoittelua ajatellen.

Opinnäytetyön alussa kerrotaan lyhyesti avioeroprosessista yleisesti. Työn painopiste on kuitenkin varsinaisesta avioeroasiasta erillään käsiteltävien liitännäisvaatimusten määrittelyssä ja niiden käräjäoikeudessa tapahtuvan käsittelyprosessin esittelyssä. Avioeron liitännäisvaatimusten määrittelyn taustalla lähteinä ovat vahvasti lainsäädäntö ja oikeuskirjallisuus sekä muu erityyppinen lähdemateriaali, kuten tutkimukset, ohjeet ja julkaisut. Käsittelyprosessin esittelyssä lähteinä käytetään edellä mainittujen lisäksi käräjätuomarien haastatteluita, joiden kautta opinnäytetyöhön saadaan faktatiedon lisäksi hieman asiantuntijoiden näkökulmaa liitännäisvaatimusasioiden käsittelystä. Tämä opinnäytetyö ei haastattelulähteiden läsnäolosta huolimatta ole empiirinen työ, vaan se on tehty lainopillisesta näkökulmasta ja vastaa kysymyksiin avioeron liitännäisvaatimusten käsitteestä, sisällöstä ja siitä, miten liitännäisvaatimusasioita käsitellään käräjäoikeudessa.

¹ Tilastokeskus 2012

2 AVIOEROPROSESSI SUOMESSA

Avioero käsitellään tuomioistuimessa erillisenä asiana. Jos puolisoilla on avioerohakemuksen ohella liitännäisvaatimuksia, käräjäoikeus käsittelee ne omana kokonaisuutenaan erillään varsinaisesta avioeroasiasta. Avioeroasioihin liittyen on hyvä muistaa, että avioeron ja liitännäisvaatimusten käsittelyt käräjäoikeudessa eivät riipu toisistaan. Näin ollen esimerkiksi avioeron ja liitännäisvaatimusasian käsittelyajat voivat olla huomattavan eripituisia toisiinsa nähden. Seuraavassa lyhyt katsaus itsenäisesti käsiteltävän varsinaisen avioeroasian kulkuun sekä harkinta-ajan jälkeen että ilman harkinta-aikaa.

2.1 Avioero harkinta-ajan jälkeen

Avioeroasia tulee vireille tuomioistuimessa kirjallisen avioerohakemuksen saavuttua käräjäoikeuteen. Avioeroa haetaan käräjäoikeudesta siinä kunnassa, jossa jommallakummalla puolisoista on kotipaikka.² Avioeroasian käsittelyssä tuomioistuin ei tutki syitä siihen, minkä vuoksi avioeroa haetaan, eikä myöskään ota kantaa puolisoitten välisiin henkilökohtaisiin suhteisiin³. Rekisteröity parisuhde puretaan samalla tavoin kuin avioliitto ja sen purkamiseen sovelletaan avioliittolain avioerosäännöksiä, kuten laissa rekisteröidystä parisuhteesta säädetään (RPL, 950/2001, 7§).

Harkinta-aikaperusteinen avioero on kaksivaiheinen prosessi, joka pannaan vireille niin sanotulla I-vaiheen hakemuksella⁴. Avioerohakemus voi olla puolisoitten yhteinen tai toisen puolison yksin tekemä. Jos hakemuksen tekee toinen puoliso yksin, on tuomioistuimen annettava hakemus toiselle puolisolle tiedoksi niin kuin haasteen tiedoksi antamisesta säädetään ja varattava tälle tilaisuus tulla asiassa kuulluksi. Harkinta-aika alkaa avioliittolain (AL, 234/1929, 26,28 §) mukaan siitä hetkestä, kun puolisoitten yhteinen avioerohakemus jätetään tuomioistuimelle, tai kun toisen puolison yksin tekemä hakemus on annettu tiedoksi toiselle puolisolle.

² Litmala 2002, 9

³ Oikeusministeriö 2011

⁴ Litmala 2002, 9

Kun kuuden kuukauden pituinen harkinta-aika on kulunut, on hakijoiden toimitettava käräjäoikeuteen II-vaiheen hakemus, jolla haetaan lopullista avioeroa⁵. Hakemuksen voivat avioeroprosessin jälkimmäisessä vaiheessa tehdä puoliso yhdessä tai toinen puoliso yksin täysin riippumatta siitä, onko ensimmäinen hakemus tehty yksin vai yhdessä. Joka tapauksessa puolen vuoden harkinta-ajan kuluttua puolisoille syntyy velvollisuus reagoida, mikäli avioeroasia halutaan saattaa loppuun saakka. Ellei toisen vaiheen avioerohakemusta toimiteta käräjäoikeudelle ennen kuin yksi vuosi on kulunut harkinta-ajan alkamisesta, avioeroasia raukeaa.⁶

Harkinta-aikaperusteinen avioero voidaan siis myöntää aikaisintaan kuuden kuukauden ja viimeistään vuoden kuluttua siitä, kun avioeroasia tuli vireille⁷. Mikäli II-vaiheen hakemus ei saavu käräjäoikeuteen määräajassa, oikeus tekee avioeroasiassa päätöksen, jonka mukaan asia jää sillensä. Käräjäoikeus ei erikseen tiedota päätöksestä puolisoille. Jos puoliso tai puolisoit haluavat edelleen erota, mutta harkinta-ajan alkamisesta on kulunut yli vuosi, on koko prosessi aloitettava uudelleen alusta⁸.

Harkinta-aikaperusteisen avioeroprosessin ja siihen sisällytettyjen tarkkojen määräaikojen tarkoituksena on, että eroa hakevat puolisoit osoittavat avioeroprosessissa omaa aktiivisuutta ja toimintansa kautta näyttävät sitoutumisensa avioeropäätökseen. Kun puolisoit ovat koko prosessin ajan tietoisia sen vaiheista ja määräaikojen kulumisesta, he voivat välttää ikävät yllätykset, kuten määräaikojen umpeutumisen ja sitä kautta eroprosessin turhan pitkittymisen.

2.2 Avioero ilman harkinta-aikaa

Puolisoilla on oikeus avioeroon ilman kuuden kuukauden harkinta-aikaa, mikäli he ovat asuneet viimeiset kaksi vuotta keskeytyksettä erillään toisistaan (AL 25§). Sillä, mistä syystä puolisoit ovat asuneet erillään, ei ole merkitystä. Pitkän erillään asumisen katsotaan jo itsessään antavan kummallekin puolisolalle mahdollisuuden harkittuun

⁵ Oikeuslaitos 2011

⁶ Gottberg 2010, 47–48

⁷ Litmala 2002, 11

⁸ Gottberg 2010, 48

päätökseen avioliiton purkamisesta. Tämän vuoksi ero ilman harkinta-aikaa on pidempään erillään asuneille mahdollinen.⁹

Puolisot on tuomittava avioeroon ilman harkinta-aikaa myös siinä tapauksessa, jos he ovat sukua toisilleen suoraan etenevässä tai takenevassa polvessa, sisaruksia tai puolisisaruksia tai jos jompikumpi puolisoista on avioliiton solmimisen aikana ollut jo ennestään avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa (AL 27§). Tällaisessa tapauksessa myös virallisella syyttäjällä on velvollisuus käynnistää avioeroasia. Kyseisen kaltaiset tapaukset ovat kuitenkin nykyaikaisen väestötietojärjestelmän aikana äärettömän harvinaisia¹⁰.

⁹ Gottberg 2010, 49

¹⁰ Gottberg 2010, 48–49

3 AVIOERON LIITÄNNÄISVAATIMUKSET

Avioeron yhteydessä ratkaistaviksi tulevat kysymykset – liittyivätpä ne taloudellisiin asioihin tai lapsiin – ovat periaatteessa kaikki puolisoitten keskenään sovittavissa. Kun puolisoitten keskenään tekemät sopimukset on asianmukaisesti tehty tai esimerkiksi lapsiin liittyvissä asioissa sosiaalitoimen vahvistamia, ei tuomioistuimen tarvitse ratkaista muuta kuin varsinainen avioeroasia. Riittäisissä tilanteissa tai silloin, kun puolisoit haluavat vahvistetun sopimuksen sijaan asiastaan tuomioistuimen päätöksen, tuomioistuimen ratkaistavaksi voi avioeroasian ohella tulla myös varallisuuteen tai lapsiin liittyviä liitännäisasiota. Tässä luvussa kerrotaan yleisesti, mitä liitännäisvaatimukset ovat ja miten niitä voidaan jaotella. Tarkempi perehtyminen vaatimusten sisältöön seuraa tulevissa pääluvuissa. Tässä luvussa selvitetään myös yhteiselämän lopettamisen käsitettä.

3.1 Liitännäisvaatimusten kahtiajako

Avioeron liitännäisvaatimusten aihepiirit ovat selkeästi kaksijakoiset, ja vaatimukset voidaankin jakaa karkeasti kahtia sen perusteella, liittyvätkö ne rahaan vai lapsiin. Tämän jaottelun seurauksena voidaan nimetä liitännäisvaatimusten kaksi ryhmää: puolisoitten taloudellisiin suhteisiin liittyvät sekä lapseen kohdistuvat vaatimukset. Tämän ryhmittelyn lisäksi puolisoit voivat avioeroon liittyen esittää vaatimuksen yhteiselämän lopettamisesta, josta kerrotaan tarkemmin omassa alaluvussaan.

Puolisoitten taloudellisiin suhteisiin liittyvistä asioista avioeroa hakeva pariskunta voi esittää vaatimuksen omaisuuden osituksesta, ositukseen liittyen pesänjakajan määräämisestä tai toiselle puolisolle suoritettavasta elatusavusta avioeron jälkeen. Lapseen kohdistuvien vaatimusten aiheina sen sijaan voivat olla lapsen huolto ja tapaamisoikeus, lapsen asuminen sekä lapsen elatukseen liittyvät kysymykset. Lapseen kohdistuvat liitännäisvaatimukset ovat eroprosessien yhteydessä huomattavasti yleisempiä kuin taloudellisiin suhteisiin liittyvät vaatimukset, ja joissakin yhteyksissä termillä liitännäisvaatimukset viitataan ainoastaan lasten asioita koskeviin vaatimuksiin.

Oikeuskirjallisuudessa käsitteellä avioeron liitännäisvaatimukset saatetaan viitata toisinaan pelkästään lapsiin kohdistuviin vaatimuksiin. Kuten sanottu, liitännäisvaatimuksiin kuuluu kuitenkin näiden lisäksi myös taloudellisiin asioihin liittyviä vaatimuksia. Sekä lapsiin kohdistuvia että puolisoiden taloudellisiin suhteisiin liittyviä avioeron liitännäisvaatimuksia voidaan saattaa tuomioistuimen ratkaistaviksi avioerohakemuksen yhteydessä. Tästä johtuen liitännäisvaatimusten jakamista kahteen ryhmään aihepiirinsä perusteella voidaan pitää hyvin perusteltuna.

3.2 Yhteiselämän lopettaminen

Avioliittolain tullessa alkuperäisessä muodossaan voimaan vuonna 1930, siihen ei sisällynyt säännöksiä, joiden perusteella puoliso olisi voinut vaatia toista puolisoa muuttamaan pois yhteisestä kodista ennen avioeroasian vireille tuloa, vaan vasta silloin kun avioeroasia oli otettu oikeuden käsittelyyn. Avioerolainsäädännön uudistuksen myötä vuonna 1988 tuli mahdolliseksi esittää yhteiselämän lopettamista koskeva vaatimus jo avioliiton aikana, avioeroprosessin yhteydessä tai vielä avioeron tultua lainvoimaiseksi.¹¹ Tavallisesti vaatimukset yhteiselämän lopettamisesta esitetään kuitenkin avioeroasian yhteydessä¹².

Yhteiselämän lopettamista voi vaatia ilman avioeron hakemista, eikä yhteiselämän lopettaminen itsessään johda avioeroon. Yhteiselämän lopettamiselle ei tarvitse olla perustetta.¹³ Yhteiselämän lopettamista koskeva vaatimus voidaan tehdä avioerohakemuksen yhteydessä liitännäisvaatimuksena tai yksinään erillisenä hakemuksena¹⁴. Kuten avioero, yhteiselämän lopettamista koskeva asia pannaan vireille puolisoiden yhteisellä tai toisen puolison yksin tekemällä hakemuksella (AL 28§). Käytännössä yhteiset hakemukset ovat harvinaisia, mutta perusteltuja esimerkiksi tilanteessa, jossa puoliset ovat yksimielisiä siitä, että erilleen on muutettava, mutta eri mieltä poismuuttavasta osapuolesta¹⁵.

¹¹ Aarnio & Kangas 2010, 30–32

¹² Litmala 2002, 16

¹³ Väestöliitto 2012

¹⁴ Litmala 2002, 16

¹⁵ Aarnio & Kangas 2010, 32

Monissa tapauksissa vaatimuksen yhteiselämän lopettamisesta esittää yksin toinen puoliso, joka voi olla käytännössä fyysisesti heikompi¹⁶. Tällöin ollaan usein tilanteessa, jossa puolisoiden välillä esiintyy väkivaltaa. Puolisoista väkivallan kohteena oleva osapuoli voi tehdä yhteiselämän lopettamista koskevan hakemuksen ilman avioeroaikomustakin. Perheväkivallan uhri voi hakea tällä tavoin avioeroprosessia nopeampaa ulospääsyä vaikeasta parisuhdetilanteesta. Yhteiselämän lopettamista koskevien säännösten taustalla onkin ajatus perheväkivalta- tai päihiteidenkäyttötilanteista, joihin on pystyttävä puuttumaan nopeasti¹⁷.

Yhteiselämän lopettamista koskeva päätös jakautuu kolmeen osaan. Ensinnäkin tuomioistuin päättää siitä, kumpi puolisoita saa jäädä asumaan yhteiseen kotiin. Ratkaisun perusteena on se, kumpi puolisoista on enemmän asunnon tarpeessa. Sillä, onko asunto oma tai vuokrattu, ei ole merkitystä. Määräyksen antamiseen ei myöskään vaikuta se, kumpi puolisoista on asunnon omistaja tai kuuluuko asunto avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen vai ei. Toisena päätöksen osana tuomioistuin voi hädän uhalla velvoittaa toisen puolison muuttamaan pois yhteisestä kodista. Kolmanneksi tuomioistuin voi oikeuttaa puolison käyttämään toisen puolison omistamaa irtainta omaisuutta. Kyseisen omaisuuden on kuuluttava yhteisesti käytettäväksi tarkoitettuun koti-irtaimistoon. Määräys voidaan antaa myös puolison ja lasten henkilökohtaista käyttöä varten tarkoitettu omaisuudesta tai toisen puolison omistamista työvälineistä.¹⁸

Yhteiselämän lopettamista koskeva päätös on voimassa toistaiseksi, mutta enintään kaksi vuotta. Päätös voi raueta tätä aikaisemmin silloin, kun puolisoiden välillä toimitettu omaisuuden erottelu tai ositus tulee lainvoimaiseksi. Ellei päätöksessä toisin määrätä, tuomioistuimen antama päätös on heti täytäntöönpanokelpoinen, vaikka se ei ole saanut lainvoimaa. (AL 24 §.) Vaikka yhteiselämän lopettamista koskevasta päätöksestä olisi valitettu hovioikeuteen, se ei vaikuta päätöksen täytäntöönpanokelpoisuuteen¹⁹.

¹⁶ Aarnio & Kangas 2010, 32

¹⁷ Gottberg 2010, 45

¹⁸ Aarnio & Kangas 2010, 33

¹⁹ Aarnio & Kangas 2010, 34

4 PUOLISOIDEN TALOUDELLISIIN SUHTEISIIN LIITTYVÄT VAATIMUKSET

Avioliiton solmimisen kautta puoliset sitoutuvat myös noudattamaan aviopuolisoiden taloudellisia suhteita ja omaisuutta koskevaa oikeudellista sääntelyä. Sääntely ei juuri vaikuta avioliiton aikana, vaan sen soveltaminen tulee suurelta osin ajankohtaiseksi vasta mahdollisen avioeron yhteydessä. Tässä luvussa kerrotaan puolisojen varallisuuteen, sen jakamiseen sekä puolisojen toimeentuloon liittyvistä kysymyksistä, joita puoliset voivat avioeron yhteydessä saattaa tuomioistuimen ratkaistaviksi. Ensimmäisessä alaluvussa on katsaus avioliiton varallisuussuhteiden peruseräpäteisiin, jotka ovat lähtökohtina aviopuolisoiden taloudellisten suhteiden selvittämisessä.

4.1 Avioliiton varallisuussuhteista

”Avioliiton purkautuessa rikas ottaa rahansa ja köyhä ottaa nahkansa²⁰.” Näin osuvasti siviilioikeuden professori Urpo Kangas kuvasi haastattelussa tilannetta taloudellisesti melko turvattoman avioliiton purkautuessa. Avioliiton purkautuessa sen sijaan laaja-alaiset avioliittolain varallisuussäännökset tulevat sovellettavaksi ja puolisojen taloudellisia suhteita lähdetään selvittämään niiden pohjalta.

Puolisoiden varallisuuteen liittyen yksi AL:n peruslähtökohta on omaisuuden erillisyyseräpäte. Sen mukaan omaisuus, mikä puolisoilla on avioliittoon mennessään, kuuluu edelleen hänelle, samoin kuin se omaisuus, mitä hän avioliiton aikana saa.²¹ Omaisuuden erillisyyseräpäteä täydentää omaisuuden vallinnan erillisyyden eräpäte, josta säädetään AL 36 §:ssä. Omaisuuden yksin omistava puoliso saa vapaasti myydä, pantata, vuokrata tai lahjoittaa omaisuuttaan aviopuolisostaan riippumatta. Poikkeuksena tästä pääsäännöstä ovat AL 38–39 §:n vallinnanrajoitukset, joiden mukaan puolisojen yhteisenä kotina käytettävän kiinteistön tai huoneiston sekä laissa luetellun irtaimen omaisuuden luovuttamiseen tarvitaan toisen puolison suostumus.²²

²⁰ Studio55 2011, haastattelu: Urpo Kangas

²¹ Aarnio & Kangas 2010, 75

²² Gottberg 2010, 13

Omaisuuuden erillisyyssperiaatetta täydentää loogisesti velkojen erillisyyden periaate. Kumpikin puoliso on AL 52 §:n mukaan yksin vastuussa niistä veloista, jotka hän on tehnyt ennen avioliittoa tai avioliiton aikana. Velkojen erillisyyssperiaatteen johdosta puolison omaisuutta ei voida ulosmitata toisen puolison velasta. Velkojen erillisyyden periaatteesta on olemassa kaksi poikkeustilannetta. Puolisot ovat yhteisesti tekemästään velasta tai perheen elatusta varten tehdystä velasta vastuussa solidaarisesti. Solidaarisella vastuulla tarkoitetaan sitä, että velkoja voi vaatia koko velan määrää yksin kummalta velalliselta vain. Niin sanottu elatusvelka on kyseessä silloin, kun velkaa on otettu esimerkiksi ruoan, vaatetuksen, asunnon vuokran tai lasten kasvatusten kattamiseksi.²³

Keskeinen käsite puolisoitten varallisuuteen liittyen on avio-oikeus, jolla tarkoitetaan oikeutta toisen omaisuuteen. Avioliiton aikana avio-oikeudella ei ole varsinaista konkreettista merkitystä, mutta avioliiton päättyessä puolisoitten omaisuudet puolitetaan osituksessa avio-oikeuden nojalla²⁴. Avio-oikeus ei tarkoita yhteisomistusta tai saamisoikeutta, eikä sitä myöskään voi luovuttaa tai pantata²⁵.

Puolisot voivat poistaa avio-oikeuden joko kokonaan tai osittain tekemällä avioehtosopimuksen. Sopimus voidaan tehdä ennen avioliittoa tai avioliiton aikana. Avioehtosopimus on pätevä, kun se on päivätty, allekirjoitettu ja kaksi esteetöntä todistajaa on todistanut sen oikeaksi. Avioehtosopimus on myös rekisteröitävä jommankumman puolison kotipaikan maistraatissa, jotta se tulee voimaan.²⁶ Jos avio-oikeus puolison omaisuuteen on poistettu avioehtosopimuksella, avioeron yhteydessä tai sen jälkeen toimitetaan osituksen sijaan omaisuuden erottelu. Jos puolisot eivät ole tehneet minkäänlaista avioehtosopimusta, avio-oikeus toteutuu täysimääräisenä ja puolisoitten omaisuus jaetaan osituksessa perusperiaatteen mukaisesti puoliksi.

²³ Aarnio & Kangas 2002, 82–83

²⁴ Litmala 2002, 20

²⁵ Gottberg 2010, 15

²⁶ Ossa 2006, 30

4.2 Omaisuuden ositus

4.2.1 Ositusperusteet ja ositettava omaisuus

Kun aviovarallisuusjärjestelmää tarkastellaan voimassa olevan avioliiton aikana, se on yksinkertaisesti omaisuuden erillisyyssjärjestelmä. Avioerotilanteen myötä näkökulma muuttuu, ja osituksen näkökulmasta aviovarallisuusjärjestelmää voidaan kutsua avio-oikeuden alaisen omaisuuden yhteenlasketun säästön puolitusjärjestelmäksi.²⁷ Omaisuuden osituksessa puolisojen aviovarallisuussuhde puretaan. Ositusperusteita on AL 85 §:n mukaan kaksi: puolison kuolema ja avioeron vireille tulo.²⁸ Ositus on avioliittolain 98 §:n mukaan toimitettava siinä järjestyksessä, kuin perinnönjaosta on säädetty. Näin ollen ositusasioissa sovellettavaksi laiksi tulee avioliittolain ohella myös perintökaari (PK 40/1965).

Ositus on toimitettava, jos puoliso sitä vaatii, eikä toinen puoliso voi estää osituksen käynnistämistä. Ositus ei ole pakollinen toimenpide eikä sen tekemiselle ole asetettu ajallista takarajaa. Ositus on kuitenkin järkevää toimittaa joka tapauksessa, koska toinen puoliso voi pätevästi vaatia ositusta pitkänkin ajan kuluttua avioliiton loppumisesta.²⁹ Ositus voidaan käynnistää aikaisintaan avioeron tullessa vireille, eli kun avioerohakemus jätetään tuomioistuimelle. Määräaikaa osituksen toimittamiselle ei ole asetettu, mutta usein ositus käynnistyy heti, jotta osapuolet saisivat taloudelliset suhteensa nopeasti järjestettyä.³⁰

Osituksen piiriin kuuluu sekä ennen avioliiton solmimista omistettu että avioliiton aikana hankittu omaisuus, sekä myös lahjana, perintönä tai testamentilla saatu omaisuus³¹. Puolisoilla voi olla myös avio-oikeuden ulkopuolista eli niin sanottua vapaata omaisuutta, joka jätetään osituslaskelman ulkopuolelle. Se puoliso, jonka nimissä vapaa omaisuus on, saa sen myös pitää.³² Vapaata omaisuutta voi olla esimerkiksi puolison lahjaksi saama omaisuus, jolloin lahjan antaja on

²⁷ Kangas 2006, 212

²⁸ Gottberg 2010, 28

²⁹ Litmala 2002, 21

³⁰ Gottberg 2010, 28

³¹ Litmala 2002, 22

³² Avomaa 2008, 76

määrämuotoisella lahjakirjalla määrännyt, että lahjan saajan puolisollla ei ole avio-oikeutta kyseiseen omaisuuteen³³.

4.2.2 Ositusmenettely

Osituksessa lasketaan ensin yhteen puolisoitten avio-oikeudelliset omaisuudet ja saatu summa jaetaan kahtia. Molemmille puolisoille kuuluu siis pääsäännön mukaan puolet avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöstä. Puolisoiden yhteinen velka vähennetään kummankin puolison avio-oikeuden alaisesta säästöstä samassa suhteessa kuin se puolisoitten kesken jakaantuu. Myös yhteisesti omistettu omaisuus jaetaan kummankin puolison avio-oikeuden alaiseen säästöön samassa suhteessa kuin omistus. Tämän jälkeen omaisuuden arvosta vähennetään puolisoitten yksityiset velat. Enemmän omistava puoliso on velvollinen tasaamaan omaisuuksien välisen erotuksen maksamalla toiselle puolisolle tasinkoa.³⁴ Tasinko voidaan suorittaa joko rahana tai avio-oikeuden alaisena omaisuutena. Tasinkoa suorittavalla osapuolella on oikeus valita, millä tavalla hän tasingon suorittaa.³⁵

Ositusperusteen syntyhetki, joka on avioerotapauksissa eron vireille tulohetki, osoittaa aviovarallisuussuhteen katkeamishetken, eli sen ajankohdan, jonka mukaan ositukseen sisältyvä omaisuus määräytyy. Tämän ajankohdan jälkeen ansaittu tai muutoin saatu omaisuus jää avio-oikeuden ja sitä kautta osituksen ulkopuolelle. Poikkeuksena tälle pääsäännölle on avio-oikeuden alaisen omaisuuden tuotto, joka on kertynyt aviovarallisuussuhteen katkeamishetken jälkeen. Tuotto lasketaan osituksessa mukaan avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen.³⁶ Vaikka ositusperusteen syntyhetki määrittää ositettavan omaisuuden, osituksessa varallisuutta ei arvosteta saman hetken käypään arvoon, vaan vasta osituksen toimittamishetken käypään arvoon³⁷.

Esimerkillä voi hyvin valaista tilannetta, jossa ositusperusteen syntyhetken ja osituksen toimittamisen välissä kuluvalle ajalla voi olla paljonkin merkitystä osituksen lopputulokseen: Toisella puolisollla on avioeron vireille tullessa osakkeita 100 000

³³ Studio55 2011, haastattelu: Urpo Kangas

³⁴ Avomaa 2008, 76

³⁵ Litmala 2002, 23

³⁶ Gottberg 2010, 28

³⁷ Ossa 2006, 31

euron arvosta ja toisella puolisoilla rahavaroja 100 000 euroa. Ositus toimitetaan vasta vuoden kuluttua eron vireille tulosta eli aviovarallisuussuhteen katkeamishetkestä. Osituksen toimittamisen hetkellä toisen puolison omistamien osakkeiden käypä arvo on noussut 250 000 euroon, mutta toisen puolison rahavarojen määrä on pysynyt samana. Yhteenlaskettu omaisuus on ositushetkellä 350 000 euroa. Näin ollen osakkeiden omistaja on velvollinen suorittamaan tasinkona toiselle puolisoille 75 000 euroa, vaikka heidän omaisuuksiensa arvot olivat aviovarallisuussuhteen katkeamishetkellä olleet yhtä suuret. Tämänkaltaisen esimerkin valossa on hyvä muistaa, että varallisuus arvostetaan vasta ositushetken käypään arvoon huolimatta siitä, milloin aviovarallisuussuhde on katkennut.

4.2.3 Sopimusositus ja toimitusositus

Ositus voidaan suorittaa kahdella eri tavalla, joko sopimus- tai toimitusosituksena. Jos puoliset sopivat keskenään omaisuutensa osituksesta, on kyseessä sopimusositus. Kun tapaus on riitainen, monimutkainen tai epäselvä, voidaan hakea käräjäoikeudelta pesänjakajaa suorittamaan toimitusositus. Sopimusosituksessa puoliset sopivat keskenään tai halutessaan asiantuntijan avustuksella omaisuuden jaosta.³⁸

Sopimusosituksessa laki edellyttää kirjallisen osituskirjan laatimista, jonka osapuolet allekirjoittavat ja kaksi esteetöntä todistajaa todistaa oikeaksi. Vaikka osapuolet olisivat hyvin yksimielisiä ja ositus sujuisi sopuisasti, on syytä laatia osituksesta asiakirja, jolla voidaan tulevaisuudessa näyttää osituksen suorittaminen toteen. Osituskirjaa voidaan tarvita jälkeenpäin esimerkiksi tilanteessa, jossa selvitetään ennen kuolemaansa eronneen vainajan kuolinpesän asioita ja on epäselvää, onko ositus aikanaan toimitettu. Asianmukaisesti tehty ja säilytetty osituskirja ratkaisee tällöin epäselvän tilanteen.³⁹

4.3 Pesänjakajan määrääminen

Jos puoliset eivät pääse keskenään sopimukseen osituksesta, eikä sopimusositusta voida suorittaa, voi kumpi tahansa puolisoista vaatia käräjäoikeudelta pesänjakajan

³⁸ Litmala 2002, 25

³⁹ Gottberg 2010, 29

määräämistä osituksen toimittamiseksi. Tällöin puhutaan toimitusosituksesta. Pesänjakaja voidaan määrätä heti, kun ositusperuste on syntynyt, eli jo avioerohakemuksen yhteydessä.⁴⁰ Puoliso voi ehdottaa myös jonkun tietyn henkilön määräämistä pesänjakajaksi⁴¹. Käytännössä pesänjakajan toimittama ositus on sopimusositusta huomattavasti harvinaisempi tapa suorittaa omaisuuden ositus, koska ihmiset pystyvät kaikesta huolimatta sopimaan asioista hyvin vaikeissakin erotilanteissa. Vuosittaista noin 14 000 avioeroon perustuvaa ositusperustetta kohden määrätään vain noin 800 pesänjakajaa.⁴²

Pesänjakajalle ei ole annettu täsmällisiä kelpoisuusvaatimuksia, mutta tämän on oltava tehtävänsä sopiva⁴³. Sopivuuden edellytyksinä ovat sekä osituksen vaatima ammattitaito että puolueettomuus. Henkilön riippumattomuutta kaikkiin osapuoliin nähden arvioidaan, ja tätä kautta punnitaan, onko jakajaksi ehdotettu henkilö tapauksessa puolueeton. Esteelliseksi henkilöä ei vielä tee esimerkiksi satunnainen yhteydenpito jommankumman osapuolen kanssa. Jos toinen puoliso on tehnyt jakajamääräystä koskevan hakemuksen, oikeuden on ennen pesänjakajan määräämistä varattava toiselle puolisolle tilaisuus lausua siitä mielipiteensä.⁴⁴ Ketään ei voi määrätä pesänjakajaksi ilman hänen omaa suostumustaan (PK 23:6 §).

Pesänjakaja on velvollinen kertomaan puolisoille heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan ositukseen liittyen. Pesänjakaja ei kuitenkaan saa suoranaisesti kehottaa osapuolia esittämään vaatimuksia tai ryhtymään tiettyihin toimenpiteisiin.⁴⁵ Pesänjakajalla on lisäksi aina lähtökohtainen velvollisuus koettaa saada osapuolet sopimaan osituksesta. Jos sopimuksen teko kuitenkin osoittautuu mahdottomaksi, pesänjakaja päättää omaisuuden jaosta. Tällöin hän laskee omaisuuden arvon, mahdollisen maksettavan tasingon suuruuden ja määrää myös, mitä omaisuutta tasinkona annetaan.⁴⁶ Tilanne voi tietysti olla myös se, että puoliset saavat keskenään sovittua suuren osan osituksesta, ja pesänjakajan tehtäväksi jää vain riitaisen osuuden ratkaiseminen⁴⁷.

⁴⁰ Gottberg 2010, 30

⁴¹ Litmala 2002, 25

⁴² Aarnio & Kangas 2002, 95

⁴³ Litmala 2002, 25

⁴⁴ Aarnio & Kangas 2002, 95

⁴⁵ Litmala 2002, 26

⁴⁶ Avomaa 2008, 74

⁴⁷ Gottberg 2010, 30

Vaikka osapuolet pääsisivät koko osituksesta sopimukseen pesänjakajan määräämisen jälkeen, ei ositus muutu itsestään sopimusositukseksi. Aina, kun pesänjakaja on määrätty, ositus on menettelyllisesti ja muodollisesti toimitusositus. Toimitusositus voi muuttua sopimusositukseksi vain siinä tapauksessa, että pesänjakaja vapautetaan tehtävästään ja toimivalta siirtyy takaisin osituksen osapuolille itselleen.⁴⁸

Toimitusosituksen kustannuksista vastaavat puoliset yhdessä. Pesänjakajan hakemisesta aiheutuvat kulut katetaan ositettavasta varallisuudesta. Puolisot vastaavat yleensä yhtä suurin osuuksin pesänjakajan palkkioista ja muista kuluista. Kumpikin puoliso maksaa itse lakimiehen tai muun avustajansa kulut, jos hän on käyttänyt tällaisia palveluita toimitusosituksen yhteydessä.⁴⁹

Pesänjakaja laatii osituksesta osituskirjan ja allekirjoittaa sen yksin, todistajia ei tarvita. Jos puoliset hyväksyvät pesänjakajan tekemän osituksen, he allekirjoittavat osituskirjan. Samalla puoliset voivat ilmoittaa sitoutuvansa olemaan moittimatta pesänjakajan ratkaisua, jolloin ositus tulee heti lainvoimaiseksi eli lopulliseksi.⁵⁰ Jos ositusta ei edellä mainitulla tavalla tehdä heti lainvoimaiseksi, puolisollla on oikeus nostaa moitekanne kuuden kuukauden kuluessa osituksesta (PK 23:10 §). Ellei ositusta moitita tämän määräajan puitteissa, siitä tulee lainvoimainen.

Avio-oikeus toisen puolison omaisuuteen lakkaa osituksen toimittamisen jälkeen. Kun ositus on mahdollista toimittaa heti avioerohakemuksen jättämisen jälkeen, eteen voi tulla tilanne, jossa ositus on jo toimitettu, mutta erohanketta ei viedäkään loppuun asti. Tällöin puolisoiden ainoa mahdollisuus palauttaa avio-oikeutensa on tekemällä avioehtosopimus. Muussa tapauksessa osituksessa kerran poistettua avio-oikeutta eivät puoliset enää saa takaisin. Samalla tavoin puoliset omistavat edelleen sen omaisuuden, mikä osituksessa heille jaettiin, vaikka he päättäisivätkin keskeyttää erohankkeensa ja jatkaa elämää aviopuolisoina. Jos omistussuhteet halutaan palauttaa sellaisiksi, kuin ne ennen ositusta olivat, pitää ne hoitaa kaupalla tai lahjoituksella, joista peritään normaalisti varainsiirto- ja lahjaverot.⁵¹

⁴⁸ Aarnio & Kangas 2002, 98

⁴⁹ Litmala 2002, 27

⁵⁰ Litmala 2002, 27

⁵¹ Gottberg 2010, 36–37

4.4 Puolison elatus

4.4.1 Puolison elatuksen tarve ja elatussopimus

Avioliiton aikana kummankin puolison on otettava osaa sekä perheen että puolison elatukseen (AL 26 §). Pääsääntöisesti elatusvelvollisuus puolisoa kohtaan päättyy avioeron yhteydessä, minkä jälkeen puoliset ovat vastuussa kumpikin omasta elatuksestaan. Avioliittolaki ei sisällä tästä erillistä säännöstä, mutta sen katsotaan olleen lain henki aina sen alkua ajoista lähtien.⁵²

Avioeroasioiden yhteydessä lasten elatusapu tulee kysymykseen oikeastaan jokaisessa avioerotapauksessa, kun taas puolison elatusapuasit ovat erittäin harvinaisia. Tämä koskee kuitenkin vain lakiin perustuvaa elatusvelvollisuutta, koska mikään laki ei ole esteenä vapaaehtoisen elatusavun suorittamiselle, jos sellaista haluaa vapaaehtoisesti entiselle aviopuolisolleen suorittaa.⁵³

Elatusapua puolisolta voi saada poikkeusluonteisesti ja vain tarpeen vaatiessa. Elatusavun tarkoituksena ei ole se, että puoliso voisi säilyttää elintasonsa samanlaisena kuin avioliiton aikana, vaan se on luonteeltaan lähinnä vähimmäissuojan antava toimi. Elatusavun suorittamisen ehdoton edellytys onkin puolison tarve elatukseen, mitä AL 48 § selkeästi ilmentää. Samassa lainkohdassa painotetaan myös sitä, että elatusavun määrittämisen on oltava elatusvelvollisen maksukyky ja muut seikat huomioon ottaen kohtuullista. Oikeuskirjallisuudessa on lisäksi yleisesti katsottu, että puolison kyvyttömyys itsensä elättämiseen pitää johtua avioliitosta. Näin ollen elatusapu voi tulla kysymykseen esimerkiksi tilanteessa, jossa pitkän avioliiton jälkeen kotiäitinä tai –isänä toiminut puoliso ei onnistu saamaan töitä työkokemuksen puutteen vuoksi.⁵⁴

Puolisot voivat tehdä keskenään sopimuksen, jonka nojalla toinen puoliso saa tietyn suuruista elatusapua kuukausittain. Sosiaalitoimi voi vahvistaa puolisojen tekemän kirjallisen sopimuksen. Kun sopimus on vahvistettu, mahdollista maksamatta jätettyä

⁵² Gottberg 2010, 49

⁵³ Väestöliitto 2012

⁵⁴ Gottberg 2010, 49

elatusapua voidaan lähteä perimään elatusvelvolliselta.⁵⁵ Jos puoliset eivät pääse elatusavusta yhdessä sopimukseen, tuomioistuin ratkaisee asian.

4.4.2 Tuomioistuimen päätös elatusavusta

AL 48 §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä elatusavun maksettavaksi kolmella eri tavalla: toistaiseksi, määräajaksi tai kertasuorituksena. Toistaiseksi voimassa olevaksi määrätty elatusvelvollisuus päättyy suoraan lain nojalla, jos elatusavun saaja solmii uuden avioliiton. Sen sijaan avioliitto tai yhteen muutto uuden kumppanin kanssa ei vielä itsessään lakkauta elatusvelvollisuutta. Tuomioistuin voi sen perusteella kuitenkin tehdä uuden päätöksen, jossa se katsoo muuttuneiden olosuhteiden vuoksi elatusavun jatkamisen olevan aiheutonta. Määräaikainen elatusapu voidaan määrätä maksettavaksi tapauksissa, joissa puoliso on elatuksen tarpeessa vain tietyn ajanjakson ajan. Tämä tietty ajanjakso rajoittuu usein avioeron jälkeiseen niin sanottuun siirtymävaiheeseen, jonka jälkeen puolison elatusvelvollisuus lakkaa. Kolmas mahdollinen elatusavun määräämistapa, kertasuoritus, on erittäin poikkeuksellinen. Jos tuomioistuin määrää elatusavun suoritettavaksi yhdellä kertaa, puolisollla on oltava paljon rahaksi muutettavaa varallisuutta ja lisäksi olemassa vaara siitä, ettei hän tulevaisuudessa tulisi huolehtimaan määräajoin maksettavan elatusavun suorittamisesta.⁵⁶

Suomessa avioerojen yhteydessä esitetään erittäin harvoin puolison elatusapuvaatimuksia tuomioistuimelle. Aiheesta on olemassa hyvin vähän tutkimuksia, mutta esimerkiksi vuonna 1988 oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemän otantatutkimuksen mukaan elatusapuvaatimus esitettiin vain kahdessa avioerossa sadasta. Puolisoiden välisiä sopimukseen perustuvia järjestelyitä esiintyy myös, mutta niiden määrästä ja laadusta on vaikeaa saada pitävää tietoa. Esimerkiksi osituksen yhteydessä suoritettavat elatusavut jäävät usein vahvistamatta, eikä järjestelyistä silloin saada tietoa virallislähteiden kautta.⁵⁷

Yleinen tuntuma liittyen puolison elatusapusopimukseen tai tuomioistuimen määräyksiin puolisolle maksettavasta elatusavusta on nykypäivänä se, että puolison

⁵⁵ Litmala 2002, 38

⁵⁶ Aarnio & Kangas 2002, 40

⁵⁷ Gottberg 2010, 50

elatusapuvaatimusten määrä verrattuna avioerotapausten kokonaismäärään on erittäin pieni. Vaatimusten vähäisyyttä saattaa osaltaan selittää nyky-yhteiskunnan rakenne, jossa yhä harvemmin vanhemmat elävät kokonaan varsinaisen työelämän ulkopuolella ja työskentelevät kotiaiteinä tai –isinä koko avioliittonsa ajan. Tällöin elatustuen saamisen tärkeäksi katsottu edellytys, jonka mukaan puolison elatuksen tarve ja kyvyttömyys itsensä elättämiseen pitää johtua avioliitosta, jää todennäköisesti toteutumatta.

5 LAPSEEN KOHDISTUVAT VAATIMUKSET

Vanhemmat voivat sopia alaikäisten lastensa huoltoon, asumiseen, tapaamisoikeuteen sekä elatukseen liittyvistä asioista keskenään ja vahvistuttaa sopimuksensa sosiaalitoimessa. He voivat myös hankkia asiasta tuomioistuimen päätöksen. Tuomioistuimessa lapsiin liittyvät asiat käsitellään avioeron liitännäisvaatimuksina, erillisen hakemuksen perusteella tai kanteella niin sanottuina varsinaisasioina. Riitatilanteissa lapseen liittyvät kysymykset ratkaistaan aina tuomioistuimessa. Tässä luvussa eritellään lapsen huoltoon, tapaamisoikeuteen, asumiseen ja elatukseen liittyviä vaatimuksia sekä niihin liittyviä kysymyksiä.

5.1 Lapsen huolto ja tapaamisoikeus

5.1.1 Huollon sisältö ja määräytyminen

Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HTL, 361/1983, 1 §) määritellään lapsen huollon tarkoitus ja tavoitteet. Lainkohdan mukaan lapsen huollon tarkoitus on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilölliset tarpeet ja toivomukset huomioon ottaen. Myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä on oltava huollon tavoitteena. Huoltajan on turvattava lapsen hyvä hoito ja kasvatus sekä valvonta ja huolenpito sekä huolehdittava kasvuympäristön turvallisuudesta ja virikkeistä. Lisäksi lainkohdassa painotetaan lapsen kasvatuksessa huoltajan tarjoamaa ymmärtämystä, hellyyttä ja turvaa.

HTL 1 § määrittelee lapsen huollon tarkoituksen ja tavoitteet melko suurpiirteisesti, ja käytännössä lainkohdan tarkoitusta tarvitsee tarkentaa. Hyvän huollon perusvaatimuksiksi katsotaan käytännössä lapsen päivittäinen asuminen, lepo, vaatetus, ruoka, hoito ja valvonta. Lasta on näiden perustarpeiden lisäksi tuettava koulunkäynnissä ja annettava hänelle mahdollisuus osallistua itseään kiinnostaviin harrastuksiin. Lapselle on myös annettava mahdollisuus luoda läheisiä ja rakentavia suhteita vanhempien lisäksi muihin aikuisiin sekä oman ikäisiinsä ihmisiin. Näillä

toimilla lapselle luodaan mahdollisuus kehittyä yksilönä ja kehittää omaa identiteettiään.⁵⁸

Lapsen huoltajia ovat HTL 3 §:n mukaan lapsen vanhemmat tai muut henkilöt, joille huolto on uskottu. HTL 6 §:n mukaan lapsen syntyessä avioliitossa olevista vanhemmista tulee suoraan lapsen huoltajia ja avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen huoltajaksi tulee hänen äitinsä. Tämä lainkohta on ainoa, jossa lapsen aseman kannalta lapsen vanhempien avioliitolla on suoranaisesti merkitystä⁵⁹. Isyyden tunnustamisen jälkeen vanhemmat voivat sopia avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen yhteishuoltajuudesta kuten HTL 7 §:ssä säädetään. Holhustoimilain (HolhTL, 442/1999, 4.1 §) mukaan edunvalvonta seuraa huoltajuutta, jolloin pääsääntö on, että alaikäisen lapsen huoltajat ovat samalla lapsen edunvalvojia.

Lapsen huolto päättyy, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Huolto voi päättyä tätä ennenkin, jos lapsi solmii ennen täysi-ikäiseksi tuloaan avioliiton. (HTL 3 §.) Vaikka huolto voi päättyä alaikäisenä solmitun avioliiton seurauksena, edunvalvontaan se ei vaikuta. Näin ollen avioliitossa oleva alaikäinen on edelleen edunvalvonnan alainen ja varallisuusasioissaan vajaavaltainen. Holhustoimilain 17.4 §:ssä säädetään asiasta, ja kyseisen lainkohdan mukaan alaikäisyyteen perustuva edunvalvonta voi päättyä ainoastaan valvottavan tullessa täysi-ikäiseksi.

5.1.2 Vanhempien sopimusvapaus

Lapsen vanhemmilla on HTL 7 §:n nojalla oikeus sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta keskenään. Lainkohdan mukaan vanhemmat voivat sopia toisen vanhemman yksinhuollosta sekä vanhempien yhteishuollosta. Sopimuksella voidaan päättää myös lapsen asumisesta toisen vanhemman luona, sekä siitä, miten lapsi pitää yhteyttä ja tapaa muualla asuvaa vanhempaansa. Sopimisoikeus edellä esitetyistä asioista on vain lapsen vanhemmilla, joten isyys on oltava vahvistettu ennen sopimuksen tekemistä⁶⁰.

⁵⁸ Valjakka 2002, 69

⁵⁹ Valjakka 2002, 61

⁶⁰ Gottberg 1999, 15

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva sopimus on tehtävä kirjallisesti ja se vahvistetaan sen kunnan sosiaalilautakunnassa, jossa lapsella on asuinpaikka. Sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus on voimassa ja se on täytäntöön pantavissa samalla tavalla kuin tuomioistuimen antama lainvoimainen päätös. (HTL 8 §.) Sosiaalilautakunnan on ennen sopimuksen vahvistamista otettava lapsen etu ja omat toiveet huomioon lapsen iän ja kehitysasteen mukaisesti (HTL 10,11 §). Vahvistamatta jätetyn sopimuksen perusteella ei voida ryhtyä minkäänlaisiin täytäntöönpanotoimiin. Tämän vuoksi sopuisassakin erotilanteessa vanhempien on varmintä tehdä ja vahvistuttaa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tehty sopimus.⁶¹

Huomattavan suuri osa eropareista pystyy sopimaan lasten huolto- ja asumiskysymyksistä. Jopa yli 90 prosenttia vanhemmista kykenee yhteisymmärryksessä tehtyyn sopimukseen. Yleisin tilanne, johon vanhemmat eron jälkeen päätyvät, on yhteishuoltajuus, jossa lapset asuvat äidin luona ja isällä on sovittun laajuinen tapaamisoikeus.⁶² Esimerkiksi vuonna 2010 sosiaalilautakuntien vahvistamista yli 35 000 huoltosopimuksesta 93 prosentissa sovittiin yhteishuollosta⁶³. Vaikka suuri määrä eropareista pystyy hoitamaan lapsen huollon ja asumisen sopimuksella, käräjäoikeuden ratkaistavaksi jää silti vuosittain noin 2 000 niin sanottua huoltoriitatapausta, joista viidesosa käsitellään avioeron liitännäisvaatimusasioina.⁶⁴

5.1.3 Tuomioistuimen päätös

Kun tapaus on riitainen, eivätkä vanhemmat pääse sopuun lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvistä kysymyksistä, käräjäoikeus ratkaisee asian. Asia on pantava vireille hakemuksella lapsen asuinpaikan tuomioistuimessa. Hakemuksen voivat HTL 14 §:n mukaisesti tehdä toinen vanhemmista, vanhemmat yhdessä, lapsen muu huoltaja tai sosiaalilautakunta. Sosiaalilautakunnan itsenäisellä oikeudella hakea tuomioistuimen päätöstä lasten asiassa halutaan turvata lapsen etu niissä tilanteissa, joissa sosiaalilautakunnan mielestä lapsen tilanne vaatii tuomioistuimen ratkaisun, mutta vanhemmat tai huoltajat eivät itse vie asiaa eteenpäin.⁶⁵

⁶¹ Valjakka 2002, 65

⁶² Avomaa 2008, 83

⁶³ Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2011

⁶⁴ Valkama & Litmala 2006, 86

⁶⁵ Valjakka 2002, 66

Tuomioistuimien voi HTL 9 §:n mukaan päättää lapsen yksin- tai yhteishuollosta, lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Nämä ovat samat neljä asiaa, joista vanhemmat voivat sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella päättää. Tuomioistuimella on kyseisen lainkohdan mukaan kuitenkin asiaa ratkaistaessa laajempi toimivalta, sillä se voi määrätä lapsen huoltajaksi vanhempien sijaan tai heidän lisäksi ulkopuolisenkin henkilön. Tuomioistuin voi myös antaa huoltajille työnjakomääräyksiä. Tällaisia järjestelyjä sosiaalilautakunta ei voi vahvistaa, vaan ne kuuluvat ainoastaan tuomioistuimen toimivaltaan.⁶⁶ Jos perheessä on useampia lapsia, tuomioistuin ottaa kunkin lapsen tarpeet erikseen huomioon. Näin ollen sisaruksilla voi olla keskenään eri huoltajat ja luonnollisesti he voivat myös asua eri vanhempien luona. Tällaisissa tapauksissa tuomioistuimen punnittavaksi tulee entistä tarkemmin myös sisarusten keskinäiset suhteet, jotka eivät tietenkään saa kärsiä huolto- ja tapaamisoikeuspäätöksen vuoksi.⁶⁷

Tuomioistuin ei ratkaisua tehdessään ole sidottu noudattamaan vanhempien esittämiä vaatimuksia tai vaihtoehtoja, vaan asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti (HTL 10 §). Jos vanhemmat ovat kuitenkin päässeet tietyistä asioista sopimukseen, tuomioistuimen täytyy ensisijaisesti vahvistaa vanhempien sopimat seikat sopimuksen mukaisesti. Jos on aihetta olettaa, että vanhempien sopimus ei olisi lapsen edun mukainen, tuomioistuimen on ratkaistava asia vanhempien sopimuksesta huolimatta.⁶⁸ Laki antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden muokata ratkaisunsa hyvinkin yksityiskohtaisesti kunkin tapauksen erityispiirteet huomioon ottaen. Tuomioistuin voi työnjakomääräyksiin soveltaa huoltajien vastuunjakoja tarkastikin.⁶⁹ Esimerkkinä tuomioistuin voi jakaa yhteishuoltajien päätäntävällän niin, että molemmilla on oikeus osallistua päätöksentekoon lapsen uskontokunnan, nimen tai asuinkunnan vaihtamisessa tai saada lasta koskevia tietoja päivähoito-, koulu- ja terveydenhuoltoviranomaisilta, mutta kaikki muu lapsen päivittäistä elämää koskeva päätöksenteko rajataan vain toisen huoltajan tehtäväksi.⁷⁰

Huolto- ja tapaamisoikeusasian selvittämiseksi tuomioistuin hankkii tarvittaessa selvityksen lapsen asuinkunnan sosiaalilautakunnalta ja vanhempien asuessa eri

⁶⁶ Gottberg 2010, 170

⁶⁷ Avomaa 2008, 86

⁶⁸ Gottberg 2010, 169–170

⁶⁹ Gottberg 1999, 19

⁷⁰ Valjakka 2002, 67

kunnissa myös vanhempien asuinkuntien sosiaalilautakunnilta. Selvityksen kautta on tarkoitus saada selkeä ja kattava kuva vanhempien ja lasten olosuhteista ja erityisesti niistä seikoista, joilla on merkitystä huolto- ja tapaamisoikeusasiassa. Selvitystä ei tarvitse hankkia, jos on ilmeistä, ettei siihen ole ratkaisun tekemisen kannalta tarvetta.⁷¹ Selvitys voi sisältää suosituksen siitä, mikä olisi selvitystä tehneiden mielestä paras ratkaisu huoltokysymykseen. Tuomioistuimien voi myös erikseen määritellä sellaisia seikkoja, joihin se haluaa saada olosuhdeselvityksen kautta selvyyden.⁷²

Tuomioistuimen on HTL 15 §:n mukaan varattava lapsen vanhemmille ja huoltajille tilaisuus tulla kuulluksi. Saman lainkohdan mukaan myös lasta voidaan henkilökohtaisesti kuulla tuomioistuimessa, jos se on painavista syistä välttämätöntä. Lapsen kuuleminen voi tapahtua tuomioistuimessa vain, jos lapsi suostuu siihen, eikä kuulemisesta aiheudu lapselle minkäänlaista haittaa. Käytännössä lapsen kuuleminen tuomioistuimessa on hyvin harvinaista, ja selkeänä pääsääntönä pidetään sitä, että lapsen kuuleminen tapahtuu sosiaalitoimissa. Lapsen omat toiveet ja mielipiteet on selvitettävä, jos lapsen ikä ja kehitystaso tämän mahdollistavat. Lasta kuultaessa on oltava hienovarainen, eikä lapsen mielipiteen selvittämisestä saa aiheutua haittaa lapsen ja vanhempien välisille suhteille.⁷³

Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ollessa tuomioistuimessa vireillä, voi tuomioistuin antaa lapsen asuinpaikasta ja tapaamisoikeudesta väliaikaisen määräyksen. Määräys voi sisältää myös ehdot lapsen tapaamiselle tai luonapidolle. Väliaikainen määräys on voimassa niin kauan, kun tuomioistuin antaa asiassa lopullisen päätöksensä tai siihen asti, kun määräys peruutetaan tai sitä muutetaan. Väliaikainen määräys voidaan antaa myös siitä, kenellä lapsen huolto väliaikaisesti on. Huoltoa koskevat väliaikaismääräykset ovat kuitenkin erittäin harvinaisia ja edellyttävät erityisiä syitä.⁷⁴

⁷¹ Valjakka 2002, 66–67

⁷² Gottberg 2010, 170

⁷³ Gottberg 2010, 170

⁷⁴ Valjakka 2002, 67

5.1.4 Tapaamisoikeus käytännössä

Tapaamisoikeus voi käytännössä toteutua hyvin monin eri tavoin, ja periaatteessa tapaamisoikeudella voi olla olemassa yhtä monta erilaista mallia kuin on perheitäkin. Usein suuri osa tapaamisoikeus- ja lapsen luonapitojärjestelyistä noudattelee kuitenkin melko vakiintuneita kaavoja, jotka ovat monessa perheessä käytössä pääpiirteissään samanlaisia. Yksi vakiintunut ja usein toimivaksi todettu malli tapaamisoikeudesta on, että lapsi tapaa niin sanottua etävanhempaansa joka toinen viikonloppu ja vuorottelevina juhlapyhinä sekä oleskelee etävanhemman luona pidempiä yhtenäisiä ajanjaksoja loma-aikoina.⁷⁵ Joissakin tapauksissa vanhemmat tavoittelevat tilannetta, jossa lapsi viettää yhtä paljon tai ainakin lähes yhtä paljon aikaa kummankin vanhemman luona. Tällainen ratkaisu voi käydä lapselle raskaaksi, jolloin lapsen etu ei enää toteudu tarkoitetulla tavalla.⁷⁶

Pääsääntöisesti lapsi tapaa vanhempaansa normaalisti, eli ilman tilanteessa läsnä olevia ulkopuolisia ihmisiä⁷⁷. Jos tapaamisia ei voida jostakin syystä järjestää normaalisti, tapaamiset voidaan määrätä toteutettavaksi valvotusti tai tuetusti. Valvotuissa tapaamisissa on vanhemman lisäksi mukana aina joku muu lapselle tuttu ja turvallinen henkilö tai tarvittaessa viranomainen ja tapaamisten kesto aika on yleensä rajattu muutamaan tuntiin. Valvottuja tapaamisia toteutetaan joko vanhempien sopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen perusteella.⁷⁸ Valvottujen tapaamisten määrääminen on yleistynyt käytäntö tuomioistuimissa, ja niitä määrätään usein tapauksissa, joissa lapsen etu ja turvallisuus olisi normaalissa tapaamistilanteessa jollakin tavalla uhattuna⁷⁹.

Tuetut tapaamiset ovat niin sanotusti kevyempi vaihtoehto valvotuille tapaamisille. Tuetussa muodossa tapaaminen toteutetaan esimerkiksi sosiaaliviranomaisen järjestämässä tilassa, mutta ilman sosiaalityöntekijän välitöntä läsnäoloa.⁸⁰ On myös tapauksia, joissa varsinainen tapaaminen sujuu normaalisti ja hyvin vanhemman kotona, mutta lapsen vaihtotilanteissa esiintyy ongelmia. Jos lapsen haku- tai noutotilanteisiin liittyy vanhempien voimakasta riitelyä, väkivallan uhkaa tai muita vakavia

⁷⁵ Gottberg 2010, 176

⁷⁶ Gottberg 1999, 54

⁷⁷ Parviainen 2009, 14

⁷⁸ Sosiaaliportti 2012

⁷⁹ Antila & Kølhi 2006, 14

⁸⁰ Parviainen 2009, 14

hankaluuksia, lapsen vaihtotilanteet voidaan määrätä valvotuiksi, jolloin tilanteissa on aina mukana kolmas henkilö varmistamassa vaihtotilanteen turvallisuuden ja sujuvuuden.⁸¹

5.2 Lapsen asuminen

5.2.1 Lapsen asumisjärjestelyistä päättäminen

Lapsen asumisjärjestelyistä vanhemmat voivat luonnollisesti sopia keskenään, ja kuten tapaamisoikeuskysymyksissä, myös asumisen järjestämisessä on monia erilaisia vaihtoehtoja. Kun vanhemmat eivät pääse lapsen asumisesta sopimukseen, asian ratkaisee tuomioistuin muiden lasta koskevien kysymysten ohella. Kuten kaikissa lasta koskevissa asioissa, lähtökohtana sekä vanhempien sopimukselle että tuomioistuimen päätökselle on oltava lapsen etu.

HTL 5 §:n mukaan lapsen huoltajat tekevät lasta koskevat päätökset yhdessä. Jos vanhemmilla on yhteishuolto, lapsen laillisen asuinpaikan muutosta ei voi yksin päättää se vanhempi, jonka luona lapsi asuu. Lapsen asuinpaikka ei muutu pelkällä muuttoilmoituksella, vaikka toinen huoltajista muuttaisikin toiselle paikkakunnalle lapsen kanssa. Hallinnollinen kotipaikkamerkintä on luonteeltaan pelkästään toteava, eikä se vaikuta vanhempien huolto- tai vastuusuhteisiin millään tavalla. Jos huoltajat eivät pääse muutosta tai asuinpaikasta sopimukseen, asia on ratkaistava käräjäoikeuden päätöksellä.⁸²

5.2.2 Erilaisia asumismalleja

Yleisin asumismalli on se, että lapsi jää eron jälkeen asumaan äidin luo. Viime vuosien aikana vuoroasuminen on myös yleistynyt. Tällä tarkoitetaan siis sitä, että lapsi asuu vuorotellen kummankin vanhempansa luona esimerkiksi viikon tai kaksi viikkoa kerrallaan. Vuoroasumisen toteuttaminen vaatii kuitenkin erityiset olosuhteet

⁸¹ Sosiaaliportti 2012

⁸² Valjakka 2002, 83

toimiakseen, koska lapsilla on oltava omat tilansa ja tavaransa molempien vanhempien talouksissa.⁸³

Lapset ovat itse kokeneet vuoroasumisen parhaaksi vaihtoehdoksi eron jälkeen. Lasten vuoroasumiskokemuksia käsittelevän väitöskirjan haastatteluissa erolapset kokivat asumisjärjestelyssä tärkeäksi sen, että läheinen suhde molempiin vanhempiin säilyy eron jälkeenkin. Lapset näkivät vuoroasumisen etuina muun muassa kaksi eri kotia sekä mahdollisuuden saada esimerkiksi toiseen kotiin uusi lemmikki, lisää kavereita ja tavaroita. Haittoina esiin nousivat lasten mielestä jatkuva muuttaminen kodista toiseen ja tavaroiden pakkaaminen.⁸⁴

Lapsi voi siis asua äidin tai isän luona, tai vuorotellen kummankin vanhemman luona. Joskus käytössä voi olla myös ratkaisu, jossa lapset asuvat pysyvästi samassa paikassa ja vanhemmat asuvat vuorotellen heidän kanssaan⁸⁵. Virallisesti lapsella tulee kuitenkin olla vain yksi asuinpaikka, koska lapsen virallisen asuinpaikan perusteella määräytyvät sekä lapsen päivähoitopaikka että koulu. Lapsi voidaan laskea vain yhden ruokakunnan jäseneksi myös asumistukea ja muita sosiaalietuksia myönnettäessä, vaikka lapsi käytännössä oleskelisi kummankin vanhemman luona yhtä tai lähes yhtä paljon.⁸⁶ Lapsilisää maksetaan niin ikään vain toiselle vanhemmista, lähtökohtaisesti sille vanhemmalle, jonka luona on lapsen virallinen asuinpaikka⁸⁷.

5.3 Lapsen elatus

5.3.1 Lapsen oikeus elatukseen ja vanhempien elatusvastuu

Laki lapsen elatuksesta (ElatusL, 704/1975, 1 §) säättää lapsen oikeudesta riittävään elatukseen. Elatuksella tarkoitetaan lain mukaan lapsen kehitystason mukaisten aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttämistä sekä lapsen hoidon ja koulutuksen aiheuttamien kustannusten kattamista. Elatuksen taso määräytyy lapsen tarpeiden

⁸³ Avomaa 2008, 90

⁸⁴ Linnavuori 2007, 100–101, 130, 146–147

⁸⁵ Sosiaaliportti 2012

⁸⁶ Valjakka 2002, 82

⁸⁷ Sosiaaliportti 2012

perusteella, eikä lapsen syntyperällä tai vanhempien varallisuudella periaatteessa ole vaikutusta asiaan. Laissa ei tarkemmin täsmennetä, mitä kaikkea käsite ”riittävä elatus” pitää sisällään. Huollon ja elatuksen välisellä yhteydellä riittävän elatuksen käsitettä voidaan jonkin verran selventää: riittävä elatus käsittää ne kustannukset, jotka syntyvät lapsen hyvästä huoltamisesta.⁸⁸

Lapsen oikeus elatukseen alkaa syntymästä ja päättyy lapsen täyttäessä 18 vuotta. Vaikka elatusvastuu loppuu lapsen tullessa täysi-ikäiseksi, vanhemmat vastaavat lapsen koulutuksesta aiheutuvista kustannuksista myös tämän jälkeen, jos sen katsotaan olevan kohtuullista. Tämänlaisen koulutusavustuksen osalta laissa ei määrätä sen loppumiselle mitään tiettyä yläikärajaa⁸⁹.

Lapsen elatuksesta ovat vastuussa lapsen vanhemmat, jotka vastaavat elatuksesta kykynsä mukaan (ElatusL 2 §). Lainkohdan mukaan vanhempien elatuskykyä arvioitaessa huomioon otetaan vanhempien ikä, työkyky, mahdollisuus osallistua ansiotyöhön, varallisuustilanne sekä mahdollinen lakiin perustuva muu elatusvastuu. ElatusL 2 §:stä ilmenee myös, että elatusvastuun ei tarvitse jakautua tasan vanhempien kesken, vaan vastuu jakautuu heidän kykyjensä mukaisessa suhteessa. Se vanhemmista, jolla on parempi elatuskyky eli suuremmat tulot, on velvollinen vastaamaan lapsen elatuksesta suuremmalla osuudella. Jos lapsi kykenee itse elättämään itsensä esimerkiksi ansiotyöllään, vanhempien elatusvelvollisuus vähenee tai voi väistyä kokonaan.⁹⁰ Lapsen elatusvastuu on vain ja ainoastaan vanhemmilla. Vanhemman elatusvelvollisuus voi katketa vain siinä tapauksessa, jos lapsi otetaan ottolapseksi ja elatusvelvollisuus siirtyy ottovanhemmille (Laki lapseksiottamisesta 14 §).

5.3.2 Oikeus elatusapuun

Lapsen elatuksen järjestäminen on aina vanhempien keskenään sovittavissa. Lasten ja vanhempien asuessa yhdessä elatus hoituu perheen sisäisenä asiana vapaamuotoisesti. Vanhemmat voivat hoitaa lapsen elatusasiat vapaamuotoisesti erillään asuessaan tai avioeron jälkeenkin, sillä mikään viranomainen ei suoraan viran puolesta määrää

⁸⁸ Salminen 2002, 171

⁸⁹ Salminen 2002, 172

⁹⁰ Gottberg 2010, 200

lapselle elatusapua, vaan sitä täytyy aina erikseen vaatia.⁹¹ Elatusapua koskevissa asioissa lasta edustaa se huoltaja, jonka luona lapsi asuu (ElatusL 5 §).

ElatusL 4 §:n mukaan lapsella on oikeus saada elatusapua, jos vanhempi ei muulla tavoin huolehdi lapsen elatuksesta tai jos lapsi ei pysyvästi asu vanhempiensa luona. Näin ollen lapsella on oikeus elatusapuun perheen yhteiselämänkin aikana, jos vanhempi ei huolehdi lapsen elatuksesta, vaikka asuukin samassa taloudessa. Yleisempi tilanne on kuitenkin se, että toinen vanhemmista on muuttanut erilleen, jolloin lapsi on suoraan oikeutettu saamaan elatusapua siltä vanhemmalta, jonka luona lapsi ei asu. Tässä tilanteessa elatusavun saamisen perusteeksi riittää erillään asuminen, eikä lapsen edustajan tarvitse todistaa elatuksen laiminlyöntiä tai elatusapuun ei tarvitse olla muuta syytä⁹². Lapsen luona asuva vanhempi saa itsenäisesti päättää, mihin elatusapumaksun käyttää. Laki ei velvoita vanhempaa selvittämään elatusavun maksajalle, mihin raha käytetään. Tarkoitus tietysti on se, että rahat käytetään lapsen tarpeiden mukaisiin kustannuksiin.⁹³

Tuomioistuimien ei pääsääntöisesti voi tuomita elatusapua maksettavaksi kuin kanteen vireille tulosta alkaen. Elatusapu voidaan määrätä maksettavaksi takautuvasti ajalta ennen kanteen vireille tuloa vain erittäin painavista syistä ja enintään yhden vuoden ajalta. Laissa on erikseen poikkeussäännös niistä tilanteista varten, joissa lapselle vaaditaan elatusapua isyyden tunnustamisen tai tuomiolla vahvistamisen jälkeen. Näissä tapauksissa isä voidaan velvoittaa maksamaan elatusapua takautuvasti lapsen syntymästä alkaen, mutta kuitenkin enintään viiden vuoden ajalta. (ElatusL 10 §.) Vapaaehtoisesti voidaan luonnollisesti sopia pidemmästäkin takautuvasti maksettavasta elatusavusta.

5.3.3 Elatusavun vahvistaminen

Elatusapu voidaan vahvistaa kahdella tavalla, sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella tai käräjäoikeuden tuomiolla. Elatusavusta sopiminen ja sopimuksen vahvistaminen kunnan sosiaalilautakunnassa on menettelyllisesti helppoa, minkä vuoksi

⁹¹ Gottberg 2010, 202

⁹² Gottberg 2010, 203

⁹³ Avomaa 2008, 97

se on usein sopivin tapa vahvistaa elatusapu. Jos vanhemmat eivät kuitenkaan pääse elatusavusta yhteisymmärrykseen, käräjäoikeuden täytyy ratkaista asia. Asian ei silti välttämättä tarvitse olla riitainen, jotta se ratkaistaisiin tuomioistuimessa. Elatusavun vahvistaminen on käytännöllisesti katsoen usein järkevää hoitaa samalla kertaa muiden asioiden kanssa, kuten avioeron tai lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasian käsittelyn yhteydessä. Näin ollen perheen ei erikseen tarvitse asioida sosiaalitoimissa elatusapuasian vuoksi.⁹⁴

Jos vanhemmat sopivat elatusavusta keskenään, he voivat vahvistuttaa sopimuksensa lapsen kotikunnan sosiaalilautakunnassa (ElatusL 8 §). Näin vahvistettu sopimus on täytäntöönpanokelpoinen, jolloin elatusavun jäädessä maksamatta lapsella on oikeus saada elatustukea elatustukilain (ETukiL, 580/2008, 6 §) mukaan. Sosiaalilautakunnan on ennen sopimuksen vahvistamista tutkittava sopimuksen kohtuullisuus sekä lapsen elatuksen riittävyyden että vanhempien maksukyvyn kannalta. Sosiaalilautakunta ei saa muuttaa elatusavun määrää, vaan se voi vain joko vahvistaa sopimuksen tai jättää sen vahvistamatta. Vanhemmat voivat kuitenkin neuvottelun tuloksena haluta muuttaa sopimustaan sellaiseksi, että sosiaalilautakunta voi sen vahvistaa.⁹⁵

Riitaisen elatusapuasian ratkaisee käräjäoikeus. Niin ikään se voi vahvistaa vanhempien tekemän elatusapusopimuksen muiden asioiden, kuten avioeron, yhteydessä. Elatusapua koskeva oikeudenkäynti on luonteeltaan dispositiivinen, mikä tarkoittaa sitä, että osapuolten vaatimukset määrittävät tuomioistuimen päätäntävällän rajat. Näin ollen tuomioistuin ei voi tuomita vähempää kuin on myönnetty, eikä myöskään enempää kuin on vaadittu. Tuomioistuimella on kuitenkin olemassa kysely- ja prosessinjohto-oikeus, jonka puitteissa asiaa pitää käsittelyn aikana selvittää ja harkita. Tällä tavoin pyritään saamaan aikaan järkevä elatusapupäätös sekä lapsen riittävän elatuksen että vanhempien maksukyvyn kannalta.⁹⁶

⁹⁴ Salminen 2002, 178–179

⁹⁵ Gottberg 2010, 204

⁹⁶ Gottberg 2010, 204–205

5.3.4 Elatusavun määrä ja maksaminen

Elatusavun sopivasta määrästä ja sen laskemistavoista on ollut Suomessa vuosien saatossa paljon keskustelua. Lapsen elatusavun suuruuden perustana ovat ensinnäkin lapsen tarpeet, jotka vanhempien on elatuksella tyydytettävä kykyjensä mukaisessa suhteessa.⁹⁷ Siitä huolimatta, että lapsen tarve elatukseen pitäisi olla ensisijainen peruste elatusavun määrälle, elatusapujen suuruus määräytyi viranomaisten käytännöissä pitkään erilaisten prosenttisääntöjen perusteella, jotka eivät perustuneet lakiin. Tällöin elatusavun määräksi laskettiin suoraan tietty osuus vanhemman bruttotuloista, jolloin tärkeimmät elatuksen arvosteluperusteet, lapsen tarpeet ja toisen vanhemman elatuskyky, jäivät kokonaan vaille huomiota. Sittemmin elatusavun määrittämistavat ovat kääntyneet malleihin, joissa lähtökohtana ovat lapsen tarpeet.⁹⁸

Vuonna 2007 julkaistiin oikeusministeriön ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Ohjeessa on määriteltä ne tekijät, jotka on otettava huomioon elatusavun määrää vahvistettaessa, sekä ohjeeseen on liitetty elatusavun laskemisessa käytettävät kaavat. Ohje on hyvä lähtökohta, mutta se ei ole kuitenkaan vanhempia tai tuomioistuinta sitova, joten sen soveltamistavat käytäntöön vaihtelevat jonkin verran.⁹⁹ Oikeusministeriön ohje on luonteeltaan suositus, joka on laadittu niin sanottuja tavanomaisia elatustilanteita silmällä pitäen. Siitä löytyvät yksityiskohtaiset perustelut ja ohjeet sekä lapsen elatuksen tarpeen että vanhempien elatuskyvyn arvioinnille ja laskemiselle. Ohjeessa annetaan myös tarkat rahamäärät ja laskukaavat elatusavun laskemista varten. Jotta ohje säilyisi ajanmukaisena, rahamääriin tehdään vuosittain indeksitarkistus.¹⁰⁰

Lapsen elatuksen tarve ja sen vaatima rahamäärä saadaan laskemalla yhteen erikseen määritellyt lapsen yleiset ja erityiset kustannukset ja vähentämällä näiden summasta tietyt erät, kuten lapsilisät ja lapsen itse hankkimat tulot. Vanhempien elatuskyvyn määrää laskettaessa vanhemman yhteenlasketuista tuloista ja varallisuudesta tehdään myös erilaisia vähennyksiä, kuten vanhemman omat elinkustannukset, velanhoitomenot, muista lapsista johtuvat elatusmenot, lapsen luonapitovähennys ja niin edelleen. Oikeusministeriön ohjeen mukaan elatusavun suuruus lasketaan jakamalla lapsen

⁹⁷ Salminen 2002, 187

⁹⁸ Gottberg 2010, 209

⁹⁹ Gottberg 2010, 209–210

¹⁰⁰ Oikeusministeriö 2012

elatuksen tarve vanhempien kesken heidän elatuskykyjen mukaisessa suhteessa. Elatuksen määrää laskettaessa on otettava huomioon edellä mainitun lisäksi monia asioita, joista esimerkkinä tapaamisoikeuden laajuus ja sen aiheuttamat kustannukset ja se, miten tapaamisoikeus vaikuttaa elatusvastuun jakautumiseen vanhempien kesken.¹⁰¹ Täysin kattavaa listaa kaikista huomioon otettavista seikoista on lähes mahdotonta tehdä, sillä jokainen elatusavun määrä pitää laskea tapauskohtaisesti perheen yksilöllisen tilanteen mukaan.

Elatusapua maksetaan kuukausittain etukäteen, jos muusta ei ole sovittu tai määrätty. Elatusapu voidaan määrätä suoritettavaksi erisuuruisena eri ajanjaksojen ajalta. (ElatusL 6 §.) Kuukausittain maksettava elatusapu on ehdottomasti yleisin tapa hoitaa lapsen elatus vanhempien asuessa erillään. Kuukausittain maksettava elatusapu on käytännön kannalta myös helpoin suoritustapa, koska se sopii hyvin palkanmaksukausiin sekä muihin säännöllisesti erääntyviin kustannuksiin.¹⁰²

Elatusapu on ElatusL 6.2 §:n mukaan mahdollista maksaa määräajoin suoritettavien erien sijasta myös kertamaksuna. Tämänkaltaisesta kerralla suoritettavasta elatusavusta voidaan luonnollisesti aina sopia, mutta kerralla maksettava elatusapu voidaan myös tuomita maksettavaksi jos se on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi tulevaisuudessa ja se on elatusvelvollisen maksukykyyn nähden kohtuullista. Kertamaksuna suoritettavan elatusavun tuomitsemista voidaan pitää eräänlaisena turvaamistoimenpiteenä silloin, kun elatusvelvollinen vastustaa kerralla suoritettavaa maksua ja jos uhkana on, että hän saattaa esimerkiksi poistua maasta tai hävittää omaisuuttaan välttyäkseen maksamasta kuukausittaista elatusapua. Vaikka elatusapu suoritettaisiin kertamaksuna, vanhempi ei lopullisesti voi vapautus elatusvastuustaan. ElatusL 7.3 §:n luopumiskiellon vuoksi lapselle voidaan aina vaatia lisää elatusapua, jos hän myöhemmin on elatuksen puutteessa. Tämän vuoksi kertamaksuna suoritettava elatusapu voi olla riski elatusvelvollisen kannalta.¹⁰³

¹⁰¹ Oikeusministeriö 2007, 6–15

¹⁰² Gottberg 2010, 208

¹⁰³ Gottberg 2010, 208, Salminen 2002, 186

5.3.5 Elatusavun muuttaminen ja palauttaminen

Tavallisesti lapsen elatussuhde on pitkä kestovelkasuhde, jonka aikana lapsen ja vanhempien olosuhteet muuttuvat moneen kertaan. Tämän vuoksi ElatusL 6.1 §:ssä annetaan mahdollisuus siihen, että elatusapu voidaan määrätä maksettavaksi erisuuruisena eri ajanjaksoina, jotta voidaan ennakoida muuttuvien olosuhteiden tuomia muutoksia myös lapsen elatuksen tarpeeseen. Yleensä elatusapu sovitaan tai se määrätään kuitenkin kiinteän suuruiseksi ja maksettavaksi toistaiseksi. Suomessa erisuuruisena eri ajanjaksoilta maksettavia elatusapusopimuksia tai –tuomioita näkyy melko harvoin, vaikka tiedetäänkin, että lapsen kulut tulevat nousemaan hänen kasvaessaan. Kun elatusavun määräksi on sovittu tai tuomittu tietty kiinteä summa, myöhemmin ilmenevät tarpeet elatusavun määrän muuttamiseksi joudutaan hoitamaan uudella sopimuksella tai tuomiolla.¹⁰⁴

Sopimuksella tai tuomiolla vahvistettua elatusapua on aina mahdollista muuttaa uudella sopimuksella. Jos sopimuksen teko ei kuitenkaan onnistu, ainoa keino elatusavun korottamiseksi tai alentamiseksi on tuomioistuimen kautta. ElatusL 11 §:ssä määritetään ehdot, joiden mukaan elatusapua voidaan muuttaa. Elatusavun muuttamiseksi lapsen tai vanhempien olosuhteissa on tapahduttava olennaisia muutoksia tai elatusavun on oltava alun perin kohtuuton.¹⁰⁵ Alkuperäisellä kohtuuttomuudella tarkoitetaan sitä, että elatusapu on sovittu jo vahvistushetkellä liian suureksi tai pieneksi ottaen huomioon ElatusL 1–3 §:n kriteerit, kuten esimerkiksi lapsen tarpeet tai vanhempien maksukyky. Muuttuneista olosuhteista on kysymys silloin, kun elatusapu on alun perin ollut kohtuullinen, mutta elatusvelvollisen tai lapsen olosuhteissa on tapahtunut sellaisia olennaisia muutoksia, joiden perusteella on tarvetta alentaa tai korottaa elatusapua. Pienet muutokset olosuhteissa eivät anna oikeutta elatusavun muuttamiseen.¹⁰⁶

Oikeuskäytännössä erityisesti vaatimukset elatusavun alentamisesta torjutaan usein, koska lapsen aseman säilyttäminen vakaana ja elatusvastuun ankaruus ovat elatusasioissa tärkeitä toimintaperiaatteita. Elatusapua voidaan ja sitä pitääkin alentaa, mutta vain silloin, kun olosuhteiden olennaiset muutokset sitä vaativat.¹⁰⁷ Elatusavun alentamiseen liittyen on elatusvelvollisen kannalta hyvä huomata se seikka, että

¹⁰⁴ Gottberg 2010, 212, Salminen 2002, 193

¹⁰⁵ Salminen 2002, 195

¹⁰⁶ Gottberg 2010, 213

¹⁰⁷ Gottberg 2010, 213, Salminen 2002, 195

vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan elatusapua voidaan alentaa vain siitä ajankohdasta lähtien, kun kanne on tullut tuomioistuimessa vireille. Laissa ei tästä ole erikseen säädetty, mutta elatusavun alentamista takautuvasti ei ole pidetty mahdollisena edes niiden erien osalta, jotka ovat vielä jääneet maksamatta. Erääntyneet elatusavut pitää suorittaa, vaikka elatusavun määrää alennettaisiinkin tulevaisuuden osalta.¹⁰⁸

Vaikka lapsen ja vanhempien muuttuneiden olosuhteiden myötä pitää uusia sopimus tai tuomio, rahan arvon muutokset otetaan sen sijaan huomioon automaattisesti. Elatusapu on sidottu indeksiin, ja elatusavut muuttuvat vuosittain rahan arvon muutosten mukaan. Indeksikorotukset tehdään kalenterivuosittain eräiden elatusapujen sitomisesta elinkustannusindeksiin annetun lain (IndeksiL, 583/2008) 2 §:n mukaan. Indeksikorotuksen myötä tapahtuvalle elatusavun määrän muutokselle ei tarvitse erikseen hakea vahvistusta, vaan uuden määräistä elatusapua voi suoraan vaatia maksettavaksi.¹⁰⁹

ElatusL 12 §:n mukaan tuomioistuimen on elatusavun määrää alentaessaan tai elatusvelvollisuuden poistaessaan viran puolesta harkittava, onko kanteen vireille panon jälkeen suoritettut elatusavut tai osa niistä palautettava. Tällöin kyseessä ei ole elatusavun takautuva alentaminen, vaan tämänlainen palauttaminen voi koskea vain tuomioistuinprosessin aikana maksettuja elatusapuja, jotka ylittävät tuomioistuimen vahvistaman elatusavun määrän. Käytännössä määräajoin suoritettavan elatusavun palautusvelvollisuutta ei kuitenkaan määrätä kovin helposti. Koska elatusapuna saadut varat käytetään yleensä saman tien lapsen elatukseen, jo kulutettujen rahojen palauttaminen kävisi elatusavun saajalle kohtuuttoman vaikeaksi.¹¹⁰

ElatusL 12.2 §:ssä säädetään elatusavun palauttamisvelvollisuudesta siinä tilanteessa, että lapsen isyys on kumoutunut ja sitä kautta elatusperuste on rauennut. Tällaiset tilanteet ovat erittäin harvinaisia, ja niissäkin pääsääntönä on se, että elatusapuja ei palauteta. Elatusavut tai osa niistä voidaan kuitenkin määrätä palautettaviksi jos lapsen edustaja on elatusapua vahvistettaessa tai elatusapuja vastaanottaessaan tiennyt, ettei mies ole lapsen isä. Lisäedellytyksenä palauttamiselle on, että elatusapujen

¹⁰⁸ Gottberg 2010, 214

¹⁰⁹ Gottberg 2010, 212, Salminen 2002, 194

¹¹⁰ Gottberg 2010, 215, Salminen 2002, 199

palauttaminen on sekä elatusapua suorittaneen miehen, lapsen että lapsen edustajan olosuhteisiin nähden kohtuullista.¹¹¹

Vaikka elatuslain mukaan jo maksettuja elatusapuja ei voida määrätä palautettaviksi kuin kanteen vireillepanon jälkeiseltä ajalta, oikeuskäytännön mukaan elatuslaki ei kuitenkaan rajoita palautusmääräyksen antamista samalla tavoin, kun kyseessä on kertamaksuna suoritettu elatusapu.¹¹² Esimerkkejä kertamaksuna suoritettun elatusavun määräämisestä palautettavaksi löytyy korkeimman oikeuden päätöksistä, kuten muun muassa tapaus numero 104 vuodelta 1993, jossa kertamaksuna suoritettu elatusapu määrättiin palautettavaksi sillä perusteella, että lapsi oli pian kertamaksun jälkeen asettunut pysyvästi asumaan maksun suorittaneen vanhemman luo.¹¹³ Toisessa korkeimman oikeuden esimerkkiratkaisussa numero 195 vuodelta 1995 elatusavut oli osituksen yhteydessä kuitattu kertamaksuna niin, että toinen puoliso sai puolisoiden yhdessä omistaman kiinteistön kokonaan itselleen. Lapsi asui kuitenkin myöhemmin vakiintuneeksi osoittautuneen järjestelyn nojalla maksun suorittaneen puolison luona. Kertamaksun saanut puoliso oli korkeimman oikeuden mukaan saanut perusteetonta etua siltä ajalta, jonka lapsi asui maksun saajan luona, ja maksun saanut puoliso velvoitettiin palauttamaan määrä, joka vastasi kyseiseltä ajalta maksettavia elatusapueriä.¹¹⁴

Edellä mainittujen esimerkkitapausten myötä voidaan sanoa, että kertamaksuina suoritettu elatusapu voi muodostua erityisen hankalaksi niissä tilanteissa, kun lapsi myöhemmin muuttaakin asumaan elatusavun maksaneen vanhemman luokse. Lasten asumisjärjestelyt eivät nykyaikana jää välttämättä pysyviksi, vaan yhä useammin huolto- ja tapaamissääntelyn puitteissa asumisjärjestelyt voivat jossakin vaiheessa muuttua. Tällaiset tilanteet voivat johtaa hankalasti ratkaistaviin elatusapujen palautuskiistoihin vanhempien välillä.¹¹⁵

¹¹¹ Gottberg 2010, 215

¹¹² Gottberg 2010, 217–218

¹¹³ KKO 1993:104

¹¹⁴ KKO 1995:195

¹¹⁵ Gottberg 2010, 217

6 LIITÄNNÄISVAATIMUSTEN KÄSITTELY KÄRÄJÄOIKEUDESSA

Tässä luvussa esitellään avioeron liitännäisvaatimusasioiden käräjäoikeuskäsittelyn kulkua. Esittelyn näkökulmana ovat nimenomaan avioeron liitännäisvaatimuksina vireille tulevat asiat. Pois lukeutuvat asiat, jotka tulevat vireille erillisellä hakemuksella tai varsinaisasiana. Liitännäisvaatimuksilla viitataan tässä yhteydessä pääasiassa lapseen kohdistuviin vaatimuksiin ja erityisesti lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen, jotka ovat liitännäisvaatimuksista yleisimpiä. Luvun alussa, ns. johdantona pääluvulle, on katsaus joihinkin käsittelyssä sovellettaviin periaatteisiin. Pääluvun loppupuolella kerrotaan myös tuomioistuinsovittelusta sekä käsittelyyn liittyvistä haasteista ja erityispiirteistä.

6.1 Tuomioistuinkäsittelyn yleisistä periaatteista liitännäisvaatimusasioissa

Ihmisten yhdenvertaisuus ja oikeusturva taataan jo Suomen perustuslaissa (PL, 731/1999). Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat lain edessä yhdenvertaisia ja 21 §:n mukaan jokaiselle taataan asianmukainen ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Puolisoiden samanarvoista asemaa korostetaan perustuslain ja kansallisen avioliittolainsäädännön lisäksi jo kansainvälisistä sopimuksista lähtien. Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan ”aviopuolisoilla on yhdenvertaiset yksityisoikeudelliset oikeudet ja velvollisuudet toisiinsa ja lapsiinsa nähden avioliittoa solmittaessa, sen aikana ja sen purkautuessa.”¹¹⁶ Tuomioistuinten tulee kaikessa toiminnassaan noudattaa lain lisäksi kyseisenlaisia kansainvälisiä sopimuksia. Edellä mainittua aviopuolisoiden yhdenvertaisuuslauseketta voidaankin pitää yhtenä tärkeimmistä periaatteista tuomioistuimen käsitellessä avioeron liitännäisvaatimusasioita.

Vanhemmat voivat tehdä sopimuksen esimerkiksi lapsen huollon ja tapaamisoikeuden sisällöstä. Viranomaisten täytyy lähtökohtaisesti kunnioittaa tätä sopimusta, mutta on muistettava tuomioistuinta sitova lapsen edun periaate, joka ilmenee HTL 10.1 §:stä. Tämän lainkohdan perusteella lapsen etu on tärkein pääsääntö, ja se menee asian

¹¹⁶ Euroopan ihmisoikeussopimus, 7. pöytäkirja 5 artikla

käsittelyssä sovellettavista periaatteista kaikkien muiden edelle.¹¹⁷ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita sanotaan relatiivisesti indispositiivisiksi. Tämä tarkoittaa sitä, että täytäntöönpanokelpoisen sopimuksen tekeminen ei ole mahdollista ilman viranomaistahon myötävaikutusta. Vanhempien yhteisesti sopimaan ratkaisuun ei näin ollen voida päätyä silloin, jos se katsotaan lapsen edun vastaiseksi.¹¹⁸ Tuomioistuimen on lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvää asiaa käsitellessään joka tapauksessa punnittava lapsen edun toteutuminen, oli asia riidaton tai riitainen (HTL 10.2 §).

Oikeudenkäynnin suullisuus on yksi yleisesti tärkeimpinä pidetyistä periaatteista tuomioistuinkäsittelyssä. Suullisen menettelyn etuja ovat muun muassa oikeudenkäynnin varmuuden, nopeuden ja julkisuuden lisääminen.¹¹⁹ Oikeudenkäynnin suullisuutta voidaankin pitää olennaisimpana tapana toteuttaa oikeudenkäynnin julkisuutta, joka myös itsessään on tärkeä käsittelyperiaate. Suullisen oikeuskäsittelyn tarpeellisuutta voidaan perustella myös esimerkiksi sillä, että sitä kautta toteutetaan todistelun välittömyyttä. Lisäksi suullisella käsittelyllä turvataan jokaisen ihmisen perusoikeus saada oikeudenmukainen ja julkinen oikeudenkäynti.¹²⁰

Kuten todettua, keskeisiin tuomioistuinkäsittelyn periaatteisiin kuuluu myös oikeudenkäynnin julkisuus. Oikeus julkiseen oikeudenkäyntiin taataankin kansallisen lainsäädännön lisäksi mm. YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. Yleisön pääsy oikeudenkäyntiin voidaan kieltää vain tietyin edellytyksin, kuten esimerkiksi kansallisen turvallisuuden tai nuorten henkilöiden etujen suojaamisen vuoksi.¹²¹

Liitännäisvaatimusasioiden käsittelyyn liittyen suljettua oikeudenkäyntiä voidaan perustella sillä, että asiassa esitetään arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista, tai sillä, että asiassa kuullaan alle 15-vuotiasta henkilöä. Näistä suljetun käsittelyn perusteista säädetään oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (YTJulkL, 370/2007) 15 §:ssä. Oikeudenkäyntiasiakirjojen salaisuus perustuu

¹¹⁷ Gottberg 1999, 126

¹¹⁸ Ervasti 2005, 211

¹¹⁹ Jokela 2005, 131, 133

¹²⁰ Tapanila 2009, 127–128

¹²¹ Jokela 2005, 87, 94

liitännäisvaatimusasioissa niin ikään pääosin niiden sisältämiin arkaluonteisiin tietoihin henkilön yksityiselämästä, terveydentilasta, vammaisuudesta tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista (YTJulkL 9 §).

6.2 Liitännäisvaatimusasian käsittelyjärjestys

Avioero ja liitännäisvaatimukset ovat hakemusasioita, joiden käsittelystä säädetään oikeudenkäymiskaaren (OK, 4/1734) 8 luvussa. Hakemusia voidaan käsitellä joko kirjallisesti kansliassa tai suullisesti hakemusasian istunnossa. Asia on käsiteltävä hakemusasian istunnossa, jos asiassa kuullaan asiaan osallista, todistajaa tai muuta henkilöä henkilökohtaisesti. (OK 3 §.) Yleensä riidattomat hakemusasiat käsitellään siis kansliassa kirjallisesti hakemuksen mukaisesti, mutta hakemusasian istunto järjestetään esimerkiksi silloin, kun asiaan osallista kuullaan henkilökohtaisesti¹²². Kun liitännäisvaatimusasia ratkaistaan riidattomana hakemusasiانا kirjallisesti kansliakäsittelyssä, asianosaisten ei välttämättä tarvitse henkilökohtaisesti asioida käräjäoikeudessa lainkaan.

Jos hakemusia on riitainen ja se koskee yhteiselämän lopettamista, avioeroa, puolison elatusta, lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta tai lapsen elatusta, asian käsittelyä pitää jatkaa riita-asian käsittelyä koskevassa järjestyksessä (OK 4 §). Kun hakemusia täyttää edellä mainitut ehdot, riita-asian käsittelyjärjestykseen on siis pakollista siirtyä. Käytännössä suurin osa avioeron liitännäisvaatimuksista koskee jotakin OK 4 §:ssä mainituista aiheista, jolloin riitainen liitännäisvaatimusasia käsitelläänkin useimmiten riita-asian käsittelyjärjestyksessä. Näin ollen hakemusia ratkaistaan oikeudenkäymiskaaren tarkoittamassa hakemusasian istunnossa vain melko harvoin¹²³.

Jos käsiteltävänä on riitainen hakemusia, mutta asia koskee muuta kuin OK 4 §:ssä lueteltuja asioita, se voidaan käsitellä joko kirjallisesti tai hakemusasian istunnossa. Tällaisissa asioissa käsittelytapa on siis mahdollista valita kahdesta vaihtoehdosta. Jos asiaan osalliset vaativat hakemusasian istuntoa tai käräjäoikeus pitää sitä tarpeellisena, asia käsitellään hakemusasian istunnossa. Muussa tapauksessa riitainenkin hakemusia

¹²² Linna 2009, 155

¹²³ Linna 2009, 153

on lain mukaan mahdollista käsitellä kirjallisesti kansliakäsittelyssä.¹²⁴ Koska hakemusasian istunto sopii usein huonosti liitännäisvaatimusasian käsittelytavaksi, siihen ei paneuduta tässä opinnäytetyössä edellä mainittua tarkemmin.

6.3 Kirjallinen valmistelu ja käsittely

Avioeron liitännäisvaatimusten kirjallisissa valmistelu- ja käsittelytehtävissä työskentelevät käräjäoikeuksissa käräjätuomareiden ja kansliahenkilökunnan lisäksi usein tuomioistuinharjoittelua suorittavat notaarit. Kun avioeron liitännäisvaatimusasia on riidaton, se on mahdollista käsitellä aina asian vireille tulosta ratkaisun antamiseen saakka kirjallisena. Kun kyseessä on vanhempien yhteinen hakemus ja asia on muuten selvä, tuomioistuin voi ratkaista asian kirjallisesti kansliakäsittelyssä.

Esimerkkinä kirjallisessa kansliakäsittelyssä ratkaistavasta liitännäisvaatimuksia sisältävästä asiasta toimii puolisoitten yhteinen avioerohakemus, jossa hakijat samalla ilmoittavat olevansa yksimielisiä lapsia koskevista asioista ja pyytävät käräjäoikeudelta hakemuksensa sisältöistä päätöstä. Pirkanmaan käräjäoikeuden siviiliasioita käsittelevän käräjätuomarin Virpi Pirhosen mukaan tällaisessa tapauksessa käräjäoikeuden on mahdollista antaa vanhempien yhteisymmärryksen mukainen päätös, joka perusteltaisiin sillä, että vanhemmat ovat yksimielisiä eikä ole aihetta olettaa ratkaisun olevan lapsen edun vastainen¹²⁵.

Lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvässä asiassa tuomioistuimen on varattava lapsen vanhemmille ja huoltajalle tilaisuus tulla kuulluksi, jos kutsu voidaan antaa heille tiedoksi (HTL 15.1 §). Kun hakijana on vain toinen vanhempi, hakemus annetaan toiselle vanhemmalle eli asiaan osalliselle tiedoksi ja hänelle varataan aikaa antaa vastauksensa hakemukseen. Mikäli asiaan osallinen laatii vastauksen, se annetaan puolestaan tiedoksi hakijalle ja häntä pyydetään antamaan oma lausumansa vastauksen johdosta. Kun tuomioistuin katsoo, että osapuolet ovat antaneet asiassa riittävästi lausumia, asia siirretään kirjallisesta valmistelusta ratkaisuvaiheeseen¹²⁶. Kirjallisen valmistelun tulisi pääsääntöisesti rajoittua kanteeseen (hakemusasiassa hakemukseen) ja

¹²⁴ Linna 2009, 153, 155

¹²⁵ Pirhonen 2012

¹²⁶ Parviainen 2009, 54

siihen annettuun vastaukseen. Riitaisessa asiassa lausumien pyytäminen on valmistelun kannalta tarpeellista, mutta lausumakierroksia ei kuitenkaan saa jatkaa ilman erityistä syytä.¹²⁷

Riitaisen hakemusasian käsittelyä on jatkettava riita-asian käsittelystä säädetyssä järjestyksessä silloin, kun asia koskee yhteiselämän lopettamista, avioeroa, puolison elatusta tai lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta tai elatusta (OK 8:4). Riita-asian käräjäoikeuskäsittelyssä pyritään yhteen sovittamaan sekä kirjallisen että suullisen menettelyn etuja. Käsittelyn alkuvaiheessa käytetään hyödyksi kirjallisia esityksiä, joiden jälkeen vasta varsinaisissa istunnoissa alkaa asian suullinen käsittely.¹²⁸ Käytännössä riitaisen hakemusasian käsittelyä jatketaan kirjallisen valmisteluvaiheen jälkeen suullisessa valmisteluistunnossa¹²⁹.

6.4 Suullinen istutokäsittely

6.4.1 Valmisteluistunto

Valmisteluistunnossa asian käsittelyä jatketaan siitä, mihin kirjallisessa valmistelussa on jääty. Asianosaiset kutsutaan valmisteluistuntoon, jossa selvitetään heidän vaatimuksensa ja niiden perusteet, todistelu, jota asiassa tullaan esittämään, sekä mahdolliset riidattomat seikat. Suullisen valmistelun painopiste onkin usein riidanalaisten ja toisaalta riidattomien kysymysten kartoittamisessa sekä todisteiden listaamisessa ja teemoittamisessa. Suullisessa valmisteluistunnossa tuomioistuimella on mahdollisuus selvittää suurimmat erimielisyydet ja mahdollisuudet sovinnon aikaansaamiseksi. Valmisteluistunto on tärkeä vaihe myös asianosaisille, koska siinä vaiheessa asiat usein selkiytyvät niin, että asian vahvuudet ja heikkoudet tulevat näkyviin paremmin kuin kirjallisen valmistelun vaiheessa.¹³⁰

Osapuolten on valmistauduttava valmisteluistuntoa varten huolella. Valmisteluistunnossa on tiedettävä, keitä halutaan kuulla asiassa todistajina. Monesti

¹²⁷ Kemppinen 2004, 8

¹²⁸ Jokela 2005, 138

¹²⁹ Pirhonen 2012

¹³⁰ Kemppinen 2004, 14

tuomari ja/tai vastapuoli esittää asianosaisille ja heidän asiamiehilleen valmisteluistunnon aikana yksityiskohtaisiakin kysymyksiä liittyen esimerkiksi vaatimusten perusteisiin tai niiden puutteisiin, ja kysymyksiin on pystyttävä vastaamaan. Jos katsotaan, että osapuoli on laiminlyönyt velvollisuutensa valmistautua istuntoa varten ja asian käsittelyä joudutaan sen vuoksi lykkäämään, hän saattaa joutua korvaamaan lykkäyksestä aiheutuvat lisäkustannukset.¹³¹

Suullisen valmistelun alussa tuomioistuimen on selostettava, mistä asiassa on kysymys ja mihin asian kirjallisessa valmistelussa on päädytty. Suullisen valmisteluvaiheen aikana tai tarvittaessa jo ennen sitä tuomioistuimen on laadittava asiasta yhteenveto, josta ilmenevät riitakysymykset, tärkeimmät tosiasiat ja mahdolliset riidattomat seikat. Hyvin laaditusta yhteenvedosta on paljon hyötyä sekä asianosaisille että tuomioistuimelle, kuten myös avustajille. Asianosaisille yhteenveto havainnollistaa asian tärkeimpiä kysymyksiä ja toimii pohjana myöhemmin annettavalle tuomiolle. Avustajat hyötyvät yhteenvedosta vaatimusten perusteiden ja todistelun viimeistelyssä.¹³²

Nimensä mukaisesti suullinen valmisteluistunto on keskustelutilaisuus, jossa lausumien tai muiden kirjelmien lukeminen ei pääasiassa ole sallittua, vaan lausumat esitetään suullisesti. Asianosaiset voivat kuitenkin käyttää kirjallista aineistoa ja muistiinpanoja tarvittaessa muistinsa tukena. Valmisteluistuntojen kulku riippuu jonkin verran tuomarin tavasta ja tyylistä, mutta usein ne ovat tilaisuuksina melko epämuodollisia. Valmisteluistunnossa pitäisi keskittyä kartoittamaan asian riidattomat seikat ja todistelu, ja jättää asian perusteellinen esittely ja yhteenvetojen tekeminen vasta pääkäsittelyyn. Asianosaisten liian laaja perusteluiden ja johtopäätösten esittäminen on usein ongelma valmisteluistunnossa, koska nekin kuuluvat niin ikään vasta pääkäsittelyyn.¹³³

Vaikka turhaa argumentointia pitää valmisteluistunnossa välttää, vaatimukset ja perustelut on silti käytävä tarkoin suullisesti läpi, eikä pelkkää suurpiirteistä viittaamista haastehakemukseen tai vastaukseen sallita. Vaatimukset esitetään valmisteluistunnossa saman periaatteen mukaan kuin alun perin hakemuksessa, eli mahdollisimman selkeästi ja yksilöidysti. Kun kaikki muutokset ja tarkennukset vaatimuksiin on tehty ja osapuolet

¹³¹ Kemppinen 2004, 15; Oikeuslaitos 2012

¹³² Kemppinen 2004, 14–15

¹³³ Kemppinen 2004, 15; Jokela 2005, 141

ovat mahdollisesti päässeet joistakin seikoista sovintoon, jäljelle jääneet vaatimukset esitetään lopullisina. Lopullisista vaatimuksista saadaan suoraan pohja pääkäsittelylle.¹³⁴

Valmisteluistunnon lopputuloksena saatujen vaatimusten lopullisuutta korostaa muun muassa OK 6 luvun 9 §. Kyseisen lainkohdan mukaan asiassa, jossa sovinto on sallittu, asianosainen ei pääkäsittelyssä saa vedota sellaiseen seikkaan tai todisteeseen, johon valmistelussa ei ole vedottu. Poikkeustapauksissa ja pätevistä syistä niin voidaan tehdä. Lain tarkoittamaksi päteväksi syyksi voi soveltua käytännössä esimerkiksi muuttunut olosuhde tai äskettäin tietoon tullut seikka. Sen sijaan vaikkapa osaamattomuus tai unohtaminen eivät voi olla päteviä syitä, varsinkin kun pääkäsittely pidetään usein pian valmisteluistunnon jälkeen.¹³⁵ Esimerkiksi juuri lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa pääkäsittely voidaan pitää valmisteluistunnon jälkeen heti samana päivänä, jos asiassa ei hankita olosuhdeselvitystä¹³⁶.

Käräjäoikeus voi lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasian valmisteluistunnossa katsoa, että sosiaalitoimelta tarvitaan olosuhdeselvitys asian selvittämiseksi. Selvityksen saavuttua käräjäoikeuteen pidetään vielä jatkovalmisteluistunto ennen pääkäsittelyyn siirtymistä. Jos olosuhdeselvitystä ei päätetä hankkia, pääkäsittelyyn voidaan siirtyä suoraan valmisteluistunnon jälkeen ja vaikka jo heti saman päivän aikana, kuten edellä mainittiin.¹³⁷ Olosuhdeselvitysten hankkiminen ei ole huolto- ja tapaamisoikeusriidoissa pääsääntö, ja sen hankkimista harkitaankin nykyisin vielä enemmän kuin aikaisemmin. Olosuhdeselvitys ei ole asian ratkaisun kannalta useinkaan tarpeen etenkin niissä tapauksissa, joissa riita koskee vain esimerkiksi huoltomuotoa tai joitakin tapaamisoikeuden yksityiskohtia.¹³⁸

Tuomioistuimella on velvollisuus selvittää, onko sovinto asiassa mahdollinen (OK 5:26). Valmisteluistunnossa selkenee monesti myös se, onko asiassa mahdollisuuksia sovintoon ja jos on, niin millä edellytyksillä sovintoon voitaisiin päästä¹³⁹. Huomionarvoista on, että esimerkiksi lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasian

¹³⁴ Kemppinen 2004, 15–16; Jokela 2005, 141

¹³⁵ Kemppinen 2004, 16

¹³⁶ Pirhonen 2012

¹³⁷ Pirhonen 2012

¹³⁸ Pirhonen 2012; Virtanen 2012

¹³⁹ Kemppinen 2004, 14

valmisteluistunnossa asioita sovitaan usein joko osittain tai kokonaan¹⁴⁰. Tämän vuoksi sovintoedellytysten kunnollinen selvittäminen valmisteluistuntovaiheessa on tärkeää. Jos valmisteluistunnossa päästään sovintoon, tuomioistuin vahvistaa sen ja asia on lopullisesti ratkaistu¹⁴¹.

6.4.2 Pääkäsittely

Kun asian valmistelu on todettu päättyneeksi, tuomioistuin siirtää asian pääkäsittelyyn. Valmistelussa selville on saatu asianosaisten vaatimukset, niiden perusteet, riitaiset seikat sekä käytettävät todisteet. Pääkäsittelyn alkaessa on siis jo tehty suuri osa jutun ratkaisun edellyttämästä työstä. Pääkäsittelyn voidaan sanoa olevan asian niin sanottu varsinainen oikeudenkäynti, jolla onkin keskeinen merkitys koko asian ratkaisussa, koska tuomiossa voidaan ottaa huomioon vain pääkäsittelyssä esitetty oikeudenkäyntiaineisto. Näin ollen kaikki valmisteluvaiheessa vaadittu ja perusteltu on esitettävä pääkäsittelyssä uudelleen.¹⁴²

Pääkäsittelyssä voi olla tarvittaessa kolmen tuomarin kokoonpano, mutta useimmiten – ja erityisesti muun muassa lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasiassa – asian valmistelua johtanut tuomari toimii myös pääkäsittelyn puheenjohtajana ja ratkaisee asian yksin. Käytännössä siviiliasioita käsitellään hyvin harvoin kärjäoikeuden täysilukuisessa kokoonpanossa.¹⁴³ Ratkaisukokoonpanojen ja ratkaisuvaiheiden suhdetta ratkaistujen hakemusasioiden kokonaismäärään havainnollistaa hyvin seuraava tilastoihin perustuva esimerkki. Vuonna 2011 kärjäoikeuksissa loppuun käsitellyistä 45 514 hakemusasiasta ratkaistiin noin 97 prosenttia jo valmisteluvaiheessa. Pääkäsittelyssä yhden tuomarin kokoonpanossa ratkaistiin alle 3 prosenttia ja kolmen tuomarin kokoonpanossa 0,06 prosenttia hakemusasioista.¹⁴⁴ Näiden lukujen valossa voidaan sanoa, että hakemusasioiden ratkaisu jo valmisteluvaiheessa on hyvin todennäköistä. Pääkäsittelyyn etenevistä hakemusasioista käytännössä lähes kaikki ratkaistaan yhden tuomarin kokoonpanolla.

¹⁴⁰ Pirhonen 2012

¹⁴¹ Oikeuslaitos 2012

¹⁴² Kemppinen 2004, 16

¹⁴³ Jokela 2005, 219; Oikeuslaitos 2012

¹⁴⁴ Tilastokeskus 2012

Pääkäsittelyn alussa puheenjohtaja eli käräjätuomari kertoo, mihin valmistelussa on päädytty ja mitä osapuolet ovat vaatineet. Tämä tiedustelee samalla, ovatko asianosaiset yhä samaa mieltä valmistelussa esitettyjen vaatimustensa sisällöstä. Tiedustelun kautta varmistetaan lähinnä vain se, haluaako asianosainen vielä rajoittaa vaatimuksiaan joltain osin esimerkiksi olosuhteiden muutosten tai valmistelun jälkeen tietoon tulleiden seikkojen johdosta. Pääkäsittelyssä vaatimusten muunlainen muuttaminen ei enää ole sallittua. Vaatimusten esittelyn jälkeen asianosaisten on tarkemmin perusteltava vaatimuksensa. Käytännössä perustelu tapahtuu yleensä niin, että asianosaisten avustaja kertoo mistä asiassa on kysymys, mitä vaaditaan ja millä oikeudellisilla perusteilla, sekä millaista todistelua asiassa käytetään. Osapuolet voivat myös esittää toisilleen kysymyksiä.¹⁴⁵

Kun osapuolet ovat perustelleet vaatimuksensa, pääkäsittely jatkuu todistelun esittämisellä. Todistelu voi sisältää sekä kirjallisia todisteita että todistajien suullisia lausuntoja.¹⁴⁶ Jos lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on hankittu olosuhdeselvitys, selvitystä itsessään tutkitaan todisteluna, minkä lisäksi sosiaalitoimen edustajaa voidaan myös kuulla suullisesti todistajana. Lapsiasiassa todistajina voidaan kuulla tapauksesta riippuen myös esimerkiksi lapsen lähisukulaisia, kuten isovanhempia tai muita lapselle läheisiä henkilöitä.¹⁴⁷

Todistelun päätyttyä tuomioistuimessa pidetään yleensä käsittelyssä sovitun mittainen tauko, jotta asianosaiset voivat valmistautua loppulausuntojensa esittämiseen. Laajoissa ja vaikeissa asioissa pääkäsittelyssä voidaan pitää enintään kolmen arkipäivän mittainen tauko ennen loppulausuntoja.¹⁴⁸ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa tuomioistuin voi katsoa riittäväksi tauon pituudeksi tapauksesta riippuen esimerkiksi viisitoista minuuttia tai vaikkapa yhden tunnin. Mitä vähemmän pääkäsittelyssä ilmenee uusia tai ennakoimattomia seikkoja, sitä lyhyempi tauko käsittelyssä yleensä riittää loppulausuntoihin valmistautumiseen. Todistelun jälkeen pääkäsittelyn viimeisenä vaiheena osapuolet esittävät loppulausuntonsa, joissa he esittävät mielipiteensä siitä, kuinka tuomioistuimen heidän mielestään pitäisi ratkaista asia¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Kemppinen 2004, 17; Oikeuslaitos 2012

¹⁴⁶ Oikeuslaitos 2012

¹⁴⁷ Pirhonen 2012

¹⁴⁸ Jokela 2005, 143

¹⁴⁹ Oikeuslaitos 2012

Tuomioistuin antaa ratkaisunsa asiassa joko heti istunnon jälkeen tai ilmoittaa pääkäsittelyn lopuksi päivän ja kellonajan, milloin ratkaisu tullaan antamaan käräjäoikeuden kansliassa. Ratkaisu on ilmoitetun ajankohdan jälkeen kansliassa asianosaisten luettavissa. Tuomioistuin toimittaa asian ratkaisun asianosaisille heidän pyynnöstään.¹⁵⁰ Käräjäoikeus antaa ratkaisunsa enää melko harvoin heti pääkäsittelyn päättyessä¹⁵¹.

6.5 Tuomioistuinsovittelu

Erityinen tuomioistuinsovittelu riita-asioissa on ollut käytössä yleisissä tuomioistuimissa vuoden 2006 alusta alkaen. Varsinaisten riita-asioiden lisäksi tuomioistuinsovittelua voidaan käyttää myös riitaisissa hakemusasioissa. Tuomioistuinsovittelu ei ole oikeudenkäyntiä, vaan se on tarkoitettu asianosaisille mahdolliseksi vaihtoehdoksi, jonka he voivat halutessaan valita oikeudenkäynnin sijasta. Tätä vaihtoehtoista tuomioistuinsovittelua ei pidä sekoittaa siihen normaalisti tapahtuvaan tuomarin sovintotoimintaan, jota on käytetty riita-asioiden oikeudenkäynnissä Suomessa vuodesta 1993 saakka.¹⁵² Suomessa yleisten tuomioistuinten käytössä on kaksi sovinnolliseen ratkaisuun tähtäävää menettelytapaa: sovinnon edistäminen siviiliprosessissa ja tuomioistuinsovittelu. Näitä kahta menettelytapaa ei kuitenkaan olisi hyvä rinnastaa toisiinsa lainkaan, sillä tuomioistuinsovittelun toteutus poikkeaa täysin tuomareiden perinteisestä toimenkuvasta.¹⁵³ Tuomioistuinsovittelusta säädetään laissa riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (TuomSovL, 394/2011).

Tuomioistuinsovittelussa sovittelijana toimii tuomari. Sovittelijalla tulee olla valmiuksia ja hänen tulee itse olla halukas toimimaan sovittelijan tehtävässä¹⁵⁴. Osapuolilla ei ole oikeutta vaatia tiettyä tuomaria sovittelijaksi, mutta he voivat tuomioistuinsovittelua pyydettyäessä esittää toiveensa tietyn sovittelijan määräämisestä¹⁵⁵. Tuomioistuinsovittelussa tarkoituksena on saada osapuolet tuomarin avulla itse

¹⁵⁰ Kemppinen 2004, 94; Oikeuslaitos 2012

¹⁵¹ Kemppinen 2004, 94

¹⁵² Jokela 2005, 58

¹⁵³ Ervasti 2011, 11–12

¹⁵⁴ HE 114/2004 vp, 32

¹⁵⁵ HE 284/2010 vp, 14

löytämään heitä tyydyttävä ratkaisu asiaan. Lain mukaiseen ratkaisuun ei pyritä, vaan tavoitteena on yksinkertaisesti saada aikaan osapuolten tarpeet ja tavoitteet tyydyttävä ratkaisu asiassa.¹⁵⁶

Tuomioistuinsovittelu on vapaamuotoinen menettely, jonka kulkua ei erikseen ole säännelty. Sen sijaan sovittelija ja osapuolet voivat toimia tuomioistuinsovittelussa parhaaksi katsomallaan tavalla, jotta osapuolet pääsisivät sovintoon. Tuomioistuinsovittelun tavoitteet ja periaatteet ovat oleellisesti erilaisia verrattuna virallisen oikeuden periaatteisiin. Näin ollen sovittelussa käytettävät toimintatavat sekä lopputulokset ovat todella joustavia ja ratkaisut hyvin yksilöllisiä ja tilannesidonnaisia.¹⁵⁷

Vaikka tuomioistuinsovittelu on muutoin hyvin vapaamuotoista menettelyä, tuomioistuinsovittelussa käsiteltävän riitaisen asian on täytettävä tietyt kriteerit ennen kuin sovittelu voidaan aloittaa. Asian on oltava sellainen, joka voitaisiin käsitellä tuomioistuimen oikeudenkäynnissä riita-asiana tai riitaisena hakemusasiana. Riita ei voi olla minkäläinen hyvänsä, vaan sen täytyy olla tuomioistuinkelpoinen, perustua oikeudelliseen suhteeseen ja se täytyy pystyä muotoilemaan oikeudelliseksi vaatimuksiksi. Mitä tahansa jupakkaa ei siis voida käsitellä tuomioistuinsovittelussa. Sovittelun aloittamisen edellytyksenä on luonnollisesti myös molempien osapuolten suostumus ja sovittelun tarkoituksenmukaisuus osapuolten vaatimuksiin nähden.¹⁵⁸

Tuomioistuinsovittelu voidaan aloittaa vain silloin, kun osapuolet sitä pyytävät. Kun asia ei ole vireillä oikeudenkäyntinä, osapuolet voivat pyytää sovittelun aloittamista hakemuksella. Asian jo vireillä ollessa sovittelun aloittamiseksi riittää ennen valmisteluvaiheen päättymistä esitettävä vapaamuotoinen pyyntö.¹⁵⁹ Tuomioistuinsovittelu voi päättyä kolmella eri tavalla: sovinto vahvistetaan tai osapuolet ilmoittavat muuten sovinnosta, osapuoli ilmoittaa halustaan lopettaa sovittelu, tai sovittelija päättää sovittelun lopettamisesta. Kun sovittelu päättyy sovinnon vahvistamiseen tai siihen, että osapuolet ilmoittavat päässeensä asiassa sopimukseen, sovinto on päättynyt tulokselliseen ratkaisuun. Vaikka osapuolet pääsisivätkin sovintoon, he eivät aina halua saada sovinnolleen tuomioistuimen vahvistusta. Sopimus,

¹⁵⁶ Ervasti 2011, 12

¹⁵⁷ Ervasti 2011, 11–12

¹⁵⁸ Ervasti 2011, 33

¹⁵⁹ Jokela 2005, 58

johon osapuolet ovat päässeet, voi olla myös täytäntöönpanokelvoton ja siten myös kelvoton vahvistettavaksi. Kun sovinto vahvistetaan, vireillä oleva oikeudenkäynti päättyy automaattisesti. Jos osapuolten sovinto koskee vain osaa käsiteltävästä asiasta, vireillä olevaa oikeudenkäyntiä jatketaan yhä riitaisten asioiden osalta.¹⁶⁰

Jos osapuolet tai toinen heistä haluaa lopettaa sovittelun, siihen riittää vapaamuotoinen ilmoitus, eikä perusteluita tarvita. Sovittelu päättyy suoraan toisen osapuolen ilmoituksesta, vaikka toinen osapuoli vielä olisikin halukas sovittelun jatkamiseen. Sovittelijan aloitteesta sovittelu voidaan päättää esimerkiksi silloin, kun osapuolet eivät noudata menettelyä eivätkä toimi aktiivisesti sovittelun edistämiseksi. Sovittelija ei saa lopettaa sovittelua odottamatta, vaan hänen pitää ennen sovittelun lopettamista kertoa perustelunsa sovittelun lopettamiselle ja antaa osapuolille vielä tilaisuus lausua omat käsityksensä asiasta. Jos osapuolet tämän jälkeen lupaavat ja näyttävät sitoutuneisuuttaan tuomioistuinsovitteluun, sovittelija voi vielä päättää jatkaa sovittelumenettelyä.¹⁶¹

Vuosina 2006-2009 Suomen käräjäoikeuksissa käsitellyistä riitaisista siviiliasioista tuomioistuinsovittelu nousi esille vain 1,3 prosentissa tapauksista. Sovitteluiden määrä on siis ensimmäisinä vuosina ollut vähäinen. Viime vuosina tuomioistuinsovitteluiden käyttö on kuitenkin yleistynyt, vaikkakin niiden määrä vaihtelee edelleen paljon eri tuomioistuinten välillä. Tuomioistuinsovitteluiden määrä riippuu suuresti siitä, kuinka aktiivisesti käräjäoikeudet omaksuvat uuden menettelytavan käytön ja tiedottavat asiasta, kouluttavat tuomareita tai tarjoavat sovittelumenettelyn mahdollisuutta asiakkaille.¹⁶² Pirkanmaan käräjäoikeuden siviiliasioita käsittelevä kärjätuomari Marja Virtanen on sitä mieltä, että tuomioistuinsovittelun käytön mahdollisuutta pitäisi tuoda enemmän esiin. Virtasen mukaan menettely soveltuu hyvin käytettäväksi esimerkiksi lapsen huoltoon liittyvissä riitautuneissa asioissa.¹⁶³

¹⁶⁰ Ervasti 2011, 42

¹⁶¹ Ervasti 2011, 43

¹⁶² Ervasti 2011, 55–56

¹⁶³ Virtanen 2012

6.6 Liitännäisvaatimusasian käsittelyn ominaispiirteitä ja haasteita

Liitännäisvaatimusasioiden, ja erityisesti riitaisten sellaisten, käsittelyprosessille ominaista on usein se, että prosessin ajallista kestoa ei usein ainakaan käsittelyn alkuvaiheessa pystytä kunnolla arvioimaan. Esimerkiksi lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevassa oikeuskäsittelyssä prosessin kesto voi vaihdella aina parista kuukaudesta jopa lähes vuoteen. Istuntokertoja huolto- ja tapaamisoikeusasioissa on useimmiten yhdestä kolmeen kappaletta. Olennaisin prosessin kestoon vaikuttava tekijä ns. huoltoriidoissa on kuitenkin se, päätetäänkö asian ratkaisemiseksi hankkia olosuhdeselvitys asianosaisten asuinkunnan sosiaalilautakunnalta vai ei. Olosuhdeselvityksen hankkiminen pidentää prosessin kokonaiskestoa vähintään parilla kuukaudella, ja selvityksen hankkiminen isommista kaupungeista voi kestää jopa puolisen vuotta. Kun olosuhdeselvitystä ei hankita, prosessin keskimääräinen kesto-aika on suunnilleen 2-3 kuukautta.¹⁶⁴

Lapseen liittyvissä avioeron liitännäisvaatimusasioissa yhtenä ominaispiirteenä voidaan pitää niissä saavutettavan sovinnon suurta todennäköisyyttä. Vanhemmat saattavat päästä sovintoon kaikista asiaan liittyvistä seikoista, mutta useimmiten sovintoon päästään lapsen huoltomuodosta. Erilaiset kompromissiratkaisujen käyttömahdollisuudet lisäävät sovinnon mahdollisuutta entisestään esimerkiksi huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä kysymyksissä. Samoin elatukseen liittyvissä asioissa sovinto saattaa löytyä usein melko helposti. Lapsen asumisesta on puolestaan monesti hankalampaa löytää sovinnollista ratkaisua.¹⁶⁵ Toki tämänkin ”säännön” sovintojen yleisyydestä liitännäisvaatimusasioissa vahvistavat sellaiset poikkeustapaukset, joissa puolisoitten tai vanhempien keskinäiset välit ovat niin tulehtuneet ja asiat niin voimakkaasti riitautuneet, ettei sovintoon päästä edes osassa asiaa.

Niin sanotut huoltoriidat ovat riitaisten liitännäisvaatimusasioiden asiaryhmästä yleisimpiä. Lukumäärältään ne eivät ole käräjäoikeuksien käsittelemien asioiden kokonaisjoukossa suuri ryhmä, eivätkä ne myöskään yleensä sisällä sellaisia vaikeita oikeudellisia kysymyksiä, jotka vaikeuttaisivat käsittelyä tai ratkaisun tekemistä. Riitaisissa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa tuomarin ei siis tarvitse olla niin sanottu pykälänikkari. Sen sijaan lapsiasioita käsittelevältä tuomarilta

¹⁶⁴ Pirhonen 2012, Virtanen 2012

¹⁶⁵ Pirhonen 2012, Virtanen 2012

vaaditaan erityisen hyviä sosiaalisia taitoja, kun käsitellään asianosaisille hyvin henkilökohtaisia ja herkkiä asioita.¹⁶⁶

Tuomarin rooli on liitännäisvaatimus- ja erityisesti lapsiin liittyvissä asioissa haasteellinen. Tämän on liitännäisvaatimusasiaa käsitellessään oltava tarpeeksi hienovarainen, koska aihealueena perheen sisäiset asiat ovat usein asianosaisille erityisen arkoja. Toisaalta tuomarin on myös osattava jämäkästi viedä prosessia eteenpäin ja huolehdittava siitä, että käsiteltäviin asioihin pysyy tietty etäisyys. Tuomari ei saa toimia tunnetasolla asian käsittelyn aikana tai asiaa ratkaistessaan, vaikka asianosaisille kyseessä ovatkin pitkälti tunnetason asiat.¹⁶⁷

Tuomarin rooli lapsiasian ratkaisijana on haasteellinen myös siltä kannalta, että lapsen asioista päättämisessä on suuri vastuu, koska päätöksen lopputulos vaikuttaa ja pitkälti myös määrittää lapsen koko tulevaisuutta. Vastuu lapsen edun mukaisen päätöksen tekemisestä kussakin tapauksessa on suuri. Esimerkkinä kuvitteellinen tapaus, jossa kummallakin vanhemmalla on yhtäläiset kyvyt huolehtia lapsesta. Toinen vanhempi asuu kuitenkin Tampereella ja toinen Rovaniemellä, ja tuomarin pitää päättää siitä, kumman vanhemman luona lapsi tulee asumaan.¹⁶⁸ Edellisen kaltaisessa tapauksessa lapsen etu todennäköisesti toteutuisi lain tarkoittamalla tavalla, oli päätös sitten kummansuuntainen tahansa. On selvää, että tämänkaltaisten tapausten ratkaisemisessa ei perheoikeudellisen lainsäädännön pilkuntarkka tuntemus ole juurikaan avuksi, vaan suuressa roolissa on nimenomaan ratkaisijan tiedonhallinnan yläpuolelle nouseva ammatillinen ymmärtämis- ja toimintakyky.

Liitännäisvaatimusasioissa ja eritoten niistä yleisimmissä, eli lapsiin liittyvissä asioissa asian käsittelyyn liittyy haasteita myös toisesta näkökulmasta. Asiaan osallisten, jotka useimmiten ovat lapsen vanhemmat, tulisi käsittelyn kuluessa pystyä pitämään mielessä se, että päätöksen tekemisen tärkein periaate on lapsen etu ja sen toteutuminen. Usein vanhemmat ovat liikaa kiinni menneessä tai keskinäisissä riidoissaan, ja toista osapuolta mustamaalatessaan lapsen etu ja tämän tulevaisuuden turvaaminen jäävät vähemmälle huomiolle¹⁶⁹. Tämänkaltaista joskus vanhempien välillä esiintyvää mentaliteettia Maija Auvinen kuvaa teoksessa ”Lapsen asema erossa” hyvin: ”Jos huoltoriidan vanhemmalla

¹⁶⁶ Auvinen 2002, 113–114

¹⁶⁷ Pirhonen 2012

¹⁶⁸ Virtanen 2012

¹⁶⁹ Virtanen 2012

on mielessään sodan lait, ei hän halua lopputulokseksi ainoastaan voittoa, vaan joskus myös toisen tuhoa¹⁷⁰».

Liitännäisvaatimusasioiden tulevaisuuden haasteena voidaan nähdä tuomioistuinsovittelun käyttö asioiden ratkaisumenetelmänä. Sovittelu sopii menettelytapana avioeron liitännäisvaatimusasioiden käsittelyyn hyvin, ja sen käytön mahdollisuutta pitäisi korostaa enemmän¹⁷¹. Tuomioistuinsovittelun käyttöönotto on tapahtunut käräjäoikeuksissa melko hitaasti, sillä vain noin 1-2 prosenttia riitaisista siviiliasioista etenee tuomioistuinsovitteluun. Yksi keskeinen seikka tuomioistuinsovittelun käytön edistämiseksi on käräjäoikeuksien johdon eli käytännössä laamannien suhtautuminen tuomioistuinsovitteluun. Tuomarien sitouttaminen ja laajempi kouluttaminen tuomioistuinsovittelun käyttöön edistäisi sitä, että sovittelu omaksuttaisiin paremmin oikeudenkäyntimenettelyn ohella toiseksi vartenotettavaksi menettelytavaksi muun muassa perheasioihin liittyvissä asioissa.¹⁷² Sovintoratkaisujen yleisyys liitännäisvaatimusasioissa viittaa siihen, että tuomioistuinsovittelu voisi usein olla oikeudenkäyntimenettelyä tarkoituksenmukaisempi tapa ratkaista riitaisia liitännäisvaatimusasioita.

¹⁷⁰ Auvinen 2002, 114

¹⁷¹ Virtanen 2012

¹⁷² Ervasti 2011, 79–81

7 POHDINTA

Avioeron liitännäisvaatimukset liittyvät karkean kahtiajaon mukaan joko rahaan tai lapsiin. Oikeuskirjallisuudesta ja muista lähteistä saamani käsityksen mukaan puhuttaessa avioeron liitännäisvaatimuksista viitataan kuitenkin usein vain lapsiin kohdistuviin vaatimuksiin. Tämä on ymmärrettävää sikäli, että lapsiin liittyvät vaatimukset ovat liitännäisvaatimusasioista yleisimpiä. Kirjallisuudessa ja muissa lähteissä yleinen näkökulma sai jalansijaa myös tässä opinnäytetyössä, sillä työ painottui kertomaan tarkemmin lapseen kohdistuvista kuin puolisoiden taloudellisiin suhteisiin kohdistuvista vaatimuksista. Tästä painottuneisuudesta huolimatta opinnäytetyö tuo mielestäni esiin myös sen, että avioeron liitännäisvaatimusten käsite pitää sisällään muutakin kuin vain lapsen asioihin liittyvät kysymykset.

Lapsiin kohdistuvia vaatimuksia korostetaan siis monilla tahoilla ja useissa lähteissä jopa niin paljon, että avioeron liitännäisvaatimuksilla viitataan vain niihin, ja jätetään puolisoiden taloudellisiin suhteisiin liittyvät vaatimukset taka-alalle tai ehkä kokonaan mainitsematta. Osittain tämän vuoksi eroava pariskunta ei välttämättä osaa edes ajatella, että avioeron yhteydessä hakemukseen voi liittää vaatimuksen esimerkiksi omaisuuden osituksesta, jos omaisuuden jakamisesta on kehkeytynyt riita eikä sopimukseen päästä. Sama tilanne voi olla myös puolison elatuksesta tehdyn liitännäisvaatimuksen kanssa, vaikka tuomioistuimen antamat päätökset puolison elatuksesta ovatkin hyvin harvinaisia. Toki nykyaikana tietoa on saatavilla lähes rajaton määrä esimerkiksi internetin kautta. Tämän vuoksi voidaan olettaa, että terveen aikuisen ihmisen pitäisi avioeroa hakiessaan olla tietoinen siitä, mitä vaatimuksia hän voi hakemuksen ohella esittää. Kaikista tiedonhaun mahdollisuuksista huolimatta näin ei välttämättä kuitenkaan ole. Tieto voi olla hajanaista ja levällään eri lähteissä, mikä onkin yksi syy tämän tyyppisen tietoa kokoavan opinnäytetyön tekemiselle.

Lapsiin kohdistuvat vaatimukset ovat kaikesta huolimatta liitännäisvaatimusten yleisin laji, ja kuten sanottu, niihin on tässä opinnäytetyössäkin paneuduttu edellä mainitusta kritiikistäni huolimatta taloudellisiin suhteisiin liittyviä vaatimuksia laajemmin. Toisaalta lapsiin liittyvien liitännäisvaatimusten saama painoarvo tässä opinnäytetyössä vastaa hyvin käräjäoikeuksien todellisuutta vastaavaa kuvaa siitä, että lapsiin liittyvissä

asioissa käsittely ja ratkaisun tekeminen ei ole samalla tavalla ns. yksioikoista, kuin mitä se saattaa esimerkiksi pesänjakajan suorittamassa omaisuuden osituksessa olla. Tarkoitan tällä sitä, että lapsiin kohdistuvia riitaisia liitännäisvaatimusasioita ratkaisevilla tuomareilla tulee lainsäädännön ja prosessikäytännön tuntemuksen ohella olla tietynlaista asioiden laatuun sopivaa erityistä ymmärrys- ja toimintakykyä. Käsittelyprosessin esittelyssä näkökulmana on pitkälti lapseen kohdistuvat vaatimukset ja erityisesti lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvän asian käsittely. Tämä on mielestäni perusteltua erityisesti siksi, että suurin osa riitaisista ja näin ollen suulliseen istuntokäsittelyyn etenevistä liitännäisvaatimusasioista liittyy nimenomaan lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen.

Liitännäisvaatimusten käsittelyprosessin selvittämisessä tärkeä lähtökohta on se, että varsinainen avioeroasia käsitellään käräjäoikeudessa erillään liitännäisvaatimuksista. Tämä on mielestäni sellainen asia, jota esimerkiksi avioeroprosessiin aikoville pareille tulisi tähdentää muun muassa sen vuoksi, että asioiden käsittelyajat voivat toisiinsa verrattuna vaihdella paljonkin. Opinnäytetyö keskittyy liitännäisvaatimusasioihin, mutta katsoin aiheelliseksi työn alussa kertoa lyhyesti myös itse avioeroasian käsittelystä. Tämä selkeyttää mielestäni lukijalle sitä, miten varsinaisen avioeroasian käsittely pääpiirteissään toimii ja kuinka suoraviivaisesti se lähes poikkeuksetta etenee verrattuna siitä erillään käsiteltäviin liitännäisvaatimuksiin, joissa käsiteltävät kysymykset ovat moniulotteisempia ja monesti vaativat tarkempaa paneutumista.

Käräjäoikeuskäsittelyn kulku voidaan niin ikään jakaa kahteen eri osaan: kirjalliseen ja suulliseen käsittelyyn. Avioeron liitännäisvaatimuksia on mahdollista käsitellä käräjäoikeudessa kummallakin tavalla. Kirjallista käsittelyä prosessiin sisältyy joka tapauksessa, sillä ensimmäinen valmisteluvaihe on aina kirjallinen. Asia voidaan käsitellä kirjallisesti loppuun saakka, mutta riitaisissa tapauksissa kirjallisen valmistelun jälkeen siirrytään suulliseen käsittelyyn. Opinnäytetyössä tarkoitus oli esitellä asiat tiiviisti mutta samalla suhteellisen kattavasti. Käsittelyprosessi esitellään työssä mielestäni tämän alkuperäisen tarkoituksen mukaan. Käräjäoikeuskäsittelyn kulku ja sen tärkeimmät pääpiirteet selviävät työstä hyvin, ja niiden lisäksi kerrotaan lyhyesti myös käsittelyssä sovellettavista tärkeistä periaatteista. Opinnäytetyön laajuuteen nähden käsittelyprosessin eteneminen kuvaillaan mielestäni sopivalla tarkkuudella.

Koska opinnäytetyö käsittelee nimenomaan avioeron liitännäisvaatimuksia, käräjäoikeuskäsittelyä esittelevän pääluvun alussa on vielä erikseen painotettu työn rajauksena sitä, että erillisellä hakemuksella tai niin sanottuna varsinaisasiana käräjäoikeudessa vireille tulevien asioiden käsittelyn kulkua ei tässä opinnäytetyössä selosteta. Poikkeuksena tähän: lapsen elatuksen osalta työssä viitataan erillisenä kanteena vireille tulevaan asiaan, mutta tämä viittaus on tehty aiheen selkeän kokonaisuuden vuoksi. Viimeisen pääluvun sisältö noudattelee mielestäni hyvin tehtyjä rajoituksia, ja käräjäoikeuskäsittely eri vaiheineen ja vaihtoehtoineen esittäytyy juuri liitännäisvaatimusten näkökulmasta.

Vaikka opinnäytetyössä on käytetty lainopillista näkökulmaa, päätin käyttää lähteenä myös kahta käräjätuomarin haastattelua. Näistä haastatteluista sain opinnäytetyöhön mielestäni hyvää lisäinformaatiota käytännön kokemuksen ja asiantuntemuksen kautta. Haastatteluja käytin lähinnä käsittelyprosessin esittelyn tukena, sekä erityisesti viimeisen pääluvun lopussa, kun kokosin yhteen joitakin liitännäisvaatimusasioissa tyypillisiä seikkoja ja niiden käsittelyssä ilmeneviä haasteita sekä tuomarin, asianosaisten että yleisesti koko tuomioistuinjärjestelmän näkökulmasta.

Mielestäni tärkein tämän opinnäytetyön esiin nostama tulevaisuuden haaste on tuomioistuinsovittelun käyttömahdollisuuden parempi hyödyntäminen avioeron liitännäisvaatimusasioiden käsittelyssä. Tuomioistuinsovittelu on vielä suhteellisen uusi tuttavuus Suomen tuomioistuinlaitoksessa, eikä sen käytöstä voi siinä mielessä vielä tehdä laajempia päätelmiä. Sain kuitenkin itse sen käsityksen, että tuomioistuinsovittelu sopii menettelytapana liitännäisvaatimusasioihin erittäin hyvin. Tätä sopivuutta korostaa mielestäni entisestään se, kuinka suuri osa riitaisista liitännäisvaatimusasioista ratkaistaan sovinnolla. Jotta tuomioistuinsovittelun mahdollisuutta osattaisiin paremmin käyttää hyödyksi, sekä tuomareiden että tuomioistuimen asiakkaiden tietoisuutta tuomioistuinsovittelun käytöstä pitäisi vielä lisätä. Sovittelumenettelyn kautta saataisiin mielestäni asioiden laatuun paremmin sopivia ratkaisuja kuin oikeudenkäynnistä. Tuomioistuinsovitellussa asian ratkaisevat periaatteessa osapuolet itse, ja tuomari toimii vain ohjailevana osapuolena. Tällainen osapuolten itse raamittama ratkaisu on omasta mielestäni paras mahdollinen, kun on kyse esimerkiksi juuri lapseen liittyvistä asioista.

Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä tietämystä avioeron liitännäisvaatimuksista ja niiden käräjäoikeuskäsittelyn kulusta. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi työn tarkoituksena oli laatia aiheesta yksiin kansiin tietopaketti, josta hyötyisivät muun muassa oikeustradenomiopiskelijat sekä esimerkiksi avioeroprosessissa olevat tai sitä harkitsevat ihmiset. Tietopaketissa oli tarkoitus määritellä avioeron liitännäisvaatimusten käsite ja eri liitännäisvaatimusten sisältö, sekä tämän lisäksi selvittää sitä, miten avioeron liitännäisvaatimuksia käsitellään käräjäoikeudessa ja millaisia vaiheita asian käsittelyyn kuuluu. Mielestäni opinnäytetyö täyttää tarkoituksensa. Siitä löytyy vastaukset siihen, mitä liitännäisvaatimukset ovat, mitä niillä tarkoitetaan ja miten niitä käräjäoikeudessa käsitellään.

Tarkoituksen täytyttyä opinnäytetyö saavuttaa myös tavoitteensa, eli se lisää tietämystä liitännäisvaatimuksista ja niiden käsittelyn kulusta. Opinnäytetyö antaa aiheesta sellaisen yleiskuvan, joka todennäköisesti on hyödyksi sekä opiskelijoille että avioeroprosessia läpikäyville ihmisille. Oman kokemukseni ja kuulemani pohjalta avioeron liitännäisvaatimukset ei ole käsitteenä kovin tuttu edes monelle oikeustradenomiopiskelijalle, vaikka käsitteen sisältämiä aihepiirejä onkin opiskeltu. Tietoa joistakin käsitteen alle menevistä aihepiireistä siis usein on, mutta käsitteen määrittely ja se, mitä kaikkea siihen sisältyy, on monesti epäselvää. Tämä opinnäytetyö selventää avioeron liitännäisvaatimusten käsitteen ja sen sisällön.

Samassa yhteydessä opinnäytetyö kertoo myös sen, miten liitännäisvaatimusasioiden käräjäoikeuskäsittely käytännössä toimii ja millaisia menettelytapoja siinä voidaan käyttää. Kartoittamani lähdemateriaalin perusteella usein on niin, että aiheesta löytyy joko sellaista tietoa, jossa määritellään vaatimusten eri lajeja tai toisaalta sellaista, jossa selostetaan käräjäoikeuskäsittelyn kulkua. Vain harvasta lähteestä löytyy johdonmukaista tietoa molemmista, vaikka mielestäni olisi loogista esitellä liitännäisvaatimusten lajit ja niiden käsittelytavat samassa yhteydessä. Tässä opinnäytetyössä näin tapahtuu.

LÄHTEET

Aarnio, A. & Kangas, U. 2002. Perhevarallisuusosoikeus. Helsinki: Talentum.

Aarnio, A. & Kangas, U. 2010. Perhevarallisuusosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum.

Antila, T. & Kõlhi, V. 2006. Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Auvinen, M. 2002. Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa Litmala, M. (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY.

Avomaa, P. 2008. Eroajan ABC. Minerva kustannus Oy.

Avoliittolaki 13.6.1929/234.

Gottberg, E. 1999. Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja A:93.

Gottberg, E. 2010. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 5. täysin uudistettu painos. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja A:128.

Elatustukilaki 29.8.2008/580.

Ervasti, K. 2005. Sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki: WSOY.

Ervasti, K. 2011. Tuomioistuinsovittelu Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 256. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Euroopan Ihmisoikeussopimus. Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevan yleissopimuksen seitsemäs pöytäkirja, 5 artikla.

HE 114/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskeva lainsäädännöksi.

HE 284/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa sekä laeiksi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §:n ja velan vanhentumisesta annetun lain 11 §:n muuttamisesta.

Jokela, A. 2005. Oikeudenkäynnin perusteet. Oikeudenkäynti I. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum.

Kangas, U. 2006. Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.

Kemppinen, S. (toim.) 2004. Oikeudenkäynnin käsikirja. Siviiliprosessit. Helsinki: WSOY.

KKO 1993:104. Korkeimman oikeuden päätös. Annettu 31.8.1993.

KKO 1995:195. Korkeimman oikeuden päätös. Annettu 22.11.1995.

Laki eräiden elatusapujen sitomisesta elinkustannuksiin 29.8.2008/583.

Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442.

Laki lapseksiottamisesta 8.2.1985/153.

Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975/704.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 30.3.2007/370.

Laki rekisteröidystä parisuhteesta 9.11.2001/950.

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394.

Linna, T. 2009. Hakemuskäyttö. Helsinki: Talentum.

Linnavuori, H. 2007. Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja.

Litmala, M. 2002. Lakiopas avioeroon. Helsinki: WSOY..

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

Oikeuslaitos. 2011. Perheasiat. Päivitetty 15.11.2011. Luettu 18.1.2012. <http://www.oikeus.fi/>.

Oikeuslaitos. 2012. Riita-asiat. Päivitetty 26.1.2012. Luettu 2.5.2012. <http://www.oikeus.fi/>.

Oikeusministeriö. 2007. Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisu 2007:2. Helsinki: Oikeusministeriö.

Oikeusministeriö. 2011. Tietoa avioliittolaista. Oikeusministeriön esite. Päivitetty 26.8.2011. Luettu 18.1.2012. <http://www.om.fi>.

Oikeusministeriö. 2012. Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisu, infosivu. Päivitetty 12.12.2011. Luettu 24.3.2012. www.om.fi.

Ossa, J. 2006. Perhe, perintö ja verotus. Helsinki: WSOY.

Parviainen, H. 2009. Avioeroprosessi ja liitännäisvaatimukset. Liiketalouden koulutusohjelma. Laurea-ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Perintökaari 5.2.1965/40.

Pirhonen, V. kärjätuomari. 2012. Sähköpostihaastattelu. virpi.pirhonen@oikeus.fi. Tulostettu 16.4.2012.

Salminen, S. 2002. Lapsen elatus, elatusapu ja elatusturva. Teoksessa Litmala, M. (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY.

Sosiaaliportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2012. Lapsen asema erotilanteessa. Päivitetty 31.1.2012. Luettu 20.3.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/lapsenhuolto/>.

Studio55: Haastattelu: siviilioikeuden professori Urpo Kangas. Toimittaja Pirjo Haapoja. MTV3 8.2.2011. Katsottu 22.2.2012. www.katsomo.fi.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Tapanila, A. 2009. Oikeudenkäynnin julkisuus riita- ja rikosasioissa. Helsinki: Edita.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2012. Tilastot ja rekisterit. Lapsen elatus ja huolto 2010. Päivitetty 22.12.2011. Luettu 14.3.2012. <http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lapsenelatusjahuolto.htm>.

Tilastokeskus. 2012. Siviilisäädyn muutokset 2011. Liitetaulukko 1. Avioliittojen ja avioerojen määrä vuosina 1965-2011. Päivitetty 20.4.2012. Luettu 21.4.2012. <http://www.stat.fi>.

Tilastokeskus. 2012. StatFin- tilastotietokanta. Kärjäoikeuksissa loppuun käsitellyt riita- ja hakemusasiat 2004-2011, asianosaisasema, ratkaisijan virka-asema ja ratkaisukokoonpano. Luettu 3.5.2012. <http://www.stat.fi/tup/statfin/index.html>

Valjakka, E. 2002. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, M. (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY.

Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat kärjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Virtanen, M. kärjätuomari. 2012. Sähköpostihaastattelu. marja.virtanen@oikeus.fi. Tulostettu 25.2.2012.

Väestöliitto. 2012. Avio- ja avoliiton lakitieto. Päivitetty 2012. Luettu 13.3.2012. http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/avio-ja_avoliiton_lakitieto/.